

Osmanska i barokna arhitektura grada Drniša

Prpa, Frane

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:159863>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**OSMANSKA I BAROKNA ARHITEKTURA
GRADA DRNIŠA**

FRANE PRPA

Split, 2020.

Odsjek za povijest umjetnosti

Studij povijesti i povijesti umjetnosti

Umjetnost XVII. i XVIII. stoljeća

OSMANSKA I BAROKNA ARHITEKTURA GRADA DRNIŠA

Student:

Frane Prpa

Mentor:

prof. dr. sc. Ivana Prijatelj Pavičić

Split, srpanj 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJESNE PRILIKE.....	2
2.1. ŠIRENJE MLETAČKE VLASTI NA PODRUČJU DALMACIJE.....	2
2.2. PRODOR OSMANLIJA NA PODRUČJE DALMACIJE.....	4
3. DRNIŠ ZA VRIJEME OSMANSKE VLASTI	6
3.1. POVIJEST DRNIŠA OD OSMANSKOG OSVAJANJA 1522. DO POČETKA KANDIJSKOG RATA 1645. GODINE.....	6
3.2. DRNIŠ TIJEKOM KANDIJSKOG RATA.....	8
4. OSMANSKA ARHITEKTURA GRADA DRNIŠA.....	13
4.1. FORTIFIKACIJSKA ARHITEKTURA	13
4.1.1. TVRĐAVA GRADINA.....	13
4.1.2. FORTIFICIRANE KAMENE KULE.....	15
4.2. SAKRALNA ARHITEKTURA	16
4.2.1. DŽAMIJA HALIL-HODŽE	16
4.2.2. MINARET	20
4.3. PROFANA ARHITEKTURA	25
4.3.1. SAHAT-KULA.....	25
4.3.2. MOST	25
4.3.3. VODOVOD I JAVNA ČESMA	27
5. BAROKNA ARHITEKTURA GRADA DRNIŠA.....	29
5.1. FORTIFIKACIJSKA ARHITEKTURA	29
5.1.1. TVRĐAVA GRADINA.....	29
5.1.2. OSTATAK MLETAČKE FORTIFIKACIJSKE ARHITEKTURE	38
5.2. SAKRALNA ARHITEKTURA	41
5.2.1. CRKVA SV. ANTE U DRNIŠU	41
5.2.2. CRKVA SV. BARBARE.....	59
5.2.3. CRKVA SV. ROKA	60
5.3. PROFANA ARHITEKTURA	66
6. ZAKLJUČAK	68
7. LITERATURA.....	70
7.1. KNJIGE	70
7.2. ČLANCI	72
7.3. INTERNETSKI IZVORI.....	74

7.4. ARHIVSKA GRAĐA	74
7.4.1. DRŽAVNI ARHIV U ZADRU	74
7.5. POPIS USMENIH KAZIVAČA	74
8. POPIS ILUSTRACIJA.....	75
SAŽETAK.....	80
ABSTRACT	81

1. UVOD

Zahvaljujući svom iznimno atraktivnom zemljopisnom položaju područje Petrova polja bilo je nastanjeno još od vremena prapovijesti. U vrijeme rimske dominacije nad područjem Dalmacije na drniškom području su cvjetala naselja kao što su: Promona, Synodium, itd. Nekadašnja jezgra grada Drniša – Gradina smjestila se na uzvišenju koje dominira nad zapadnim dijelom Petrova polja uz sam kanjon rijeke Čikole. Iznimno povoljnim strateškim položajem Drniš je svojim gospodarima kroz stoljeća omogućavao sigurnost i kontrolu nad praktički cijelim područjem Petrova polja te rubnim područjima planina Promine i Svilaje te brda Moseć.

Kontinuitet kršćanstva na području Drniške krajine može se pratiti još od ranokršćanskog i starohrvatskog razdoblja (arheološka nalazišta Cecela, Trbounje pokraj Drniša, Gradac, Kljaci, itd.). Kontinuitetu kršćanstva idu u prilog tragovi gotičke sakralne arhitekture na mjestu današnje crkve sv. Ivana u Badnju. O tome kako je Drniš nastao malo toga se zna, zapravo, bolje je reći kako se ništa ne zna. Najstariji poznati spomen Drniša datira se u 1494. godine u notarskom spisu šibenskog notara Grgura prema kojemu se može zaključiti kako je Drniš već tada bio utvrđen grad. Povijest Drniša može se kvalitetno pratiti tek od prve polovice 16. stoljeća.

Kako bi se kvalitetno shvatila uzročno-posljedična veza u prvom dijelu opisane su povijesne prilike koje su dovele do uspostave Mletačke vlasti i prodora Osmanlija na područje Dalmacije. Poglavlje o povijesti Drniša za vrijeme osmanske je podijeljeno na dva potpoglavlja. Prvo potpoglavlje se odnosi na povijest Drniša od osmanskog osvajanja do početka Kandijskog rata, a drugo potpoglavlje na povijest Drniša u vrijeme Kandijskog rata. Nakon povijesnog pregleda drugi dio rada odnosi se na veliko poglavlje o osmanskoj arhitekturi grada Drniša koje je podijeljeno na fortifikacijsku arhitekturu, sakralnu arhitekturu i profanu arhitekturu. S obzirom kako je opseg proučavanja velike nakon svakog poglavlja nalaze se ilustracije koje čitatelju omogućavaju lakše razumijevanje pročitanog. Treća dio rada obuhvaća baroknu arhitekturu grada Drniša. Kao u poglavlju o osmanskoj arhitekturi grada Drniša, poglavlje o baroknoj arhitekturi podijeljen je na fortifikacijsku, sakralnu i profanu arhitekturu.

2. POVIJESNE PRILIKE

2.1. ŠIRENJE MLETAČKE VLASTI NA PODRUČJU DALMACIJE

U 16. stoljeću hrvatski povijesni teritorij nalazio se na tromeđi Mletačke Republike, Osmanskog i Habsburškog Carstva. Također, valja istaknuti kako se na krajnjem jugu Dalmacije prostiralo područje Dubrovačke Republike. U razdoblju ranog novog vijeka područjem Dalmacije vladale su dvije tadašnje velesile - Mletačka Republika i Osmansko Carstvo. No, kako je do toga došlo?

Hrvatsko-ugarski kralj Ladislav Napuljski prodao je Dalmaciju Mletačkoj Republici 9. srpnja 1409. godine za svega 100.000 dukata. Prema ugovoru koji je sklopljen između mletačkog dužda Mihajla Stena i hrvatsko-ugarskog kralja Ladislava Napuljskog u crkvi sv. Silvestra u Veneciji, Mletačkoj Republici pripalo je područje „Zadra s tvrđavom i kotarom, Novigrada, Vrane i otoka Paga“¹ kao i Ladislavovo pravo na ostale dijelove Dalmacije.² S obzirom na činjenicu kako nisu svi dalmatinski gradovi željeli priznati vrhovništvo Mletačke Republike, došlo je do izbijanja Prvog mletačkog rata (1411.-1413.), a potom i Drugog mletačkog rata (1418.-1420.).

Prvi mletački rat (1411.-1413.) vodio se na području sjeverne Italije i Dalmacije. U travnju, 1411. godine Sandalj Hranić prodao je Mlečanima prava na Ostrovicu i Skradin za 5000 dukata.³ Zauzimanjem Ostrovice i Skradina Mlečani su se usredotočili na osvajanje Šibenika. Nakon dugog otpora, Šibenik se predao krajem listopada 1412. godine.⁴ Od kraja 1412. godine Mlečani su radili na postizanju mira. U konačnici, primirje je potpisano u Furlaniji, u Castelletu (područje Trsta) dana 17. travnja 1413. godine. Među ostalim, u ispravi o primirju bilo je određeno kako obje zaraćene strane trebaju poštivati primirje u razdoblju od idućih pet godina te kako obje zaraćene strane zadržavaju mjesta koja drže u vrijeme potpisivanja primirja.⁵

Sredinom 1418. godine, dakle nedugo nakon petogodišnjeg primirja, došlo je do izbijanja novog rata. Tijekom Drugog mletačkog rata Mlečanima se predao Kotor 8. ožujka 1420. godine. Nakon hrabre borbe Trogir je bio prisiljen predati se Mlečanima koji su 22. lipnja 1420. godine na čelu sa Petrom Lauredanom ušli u grad i izvjesili zastave. Zauzimanje Trogira

¹ Klaić, 1972a, 398

² Klaić, 1972a, 398

³ Klaić, 1972b, 68

⁴ Šišić, 2004., 229

⁵ Klaić, 1972b, 78

ponukalo je splitske predstavnike na razmišljanje o predaji te je u konačnici na zasjedanju velikog vijeća u Splitu 28. lipnja 1420. godine prihvaćen prijedlog o predaji Splita Petru Lauredanu i Mletačkoj Republici.⁶ Poslije zauzimanja Trogira i Splita Mlečanom su se predali, kako navodi Novak, „otoci hvarske općine, Hvar, Brač i Vis i onda Korčula“.⁷ Zauzimanje Skradina, Ostrovice, Šibenika, Splita i Trogira te otoka Brača, Hvara i Korčule predstavlja osnovu u uspostavi Mletačkog vrhovništva na području Dalmacije.

Godine 1440. bosanski vojvoda Stjepan Vukčić zauzeo je područje Neretve, Poljica i Omiša. Nakon što je došlo do sukoba između Mletačke Republike i bosanskog vojvode Stjepana Vukčića, Mlečani su uspješno nagovorili Omiš i Poljice na priznanje Mletačke vlasti. Shodno navedenom, 1444. godine došlo je do ugovora između Mletačke Republike i Poljica prema kojemu su Mlečani Poljičanima „zajamčili autonomiju i potvrdili stare privilegije“.⁸ Mlečani su 1452. godine dodatno proširili svoju vlast u Dalmaciji zauzimanjem Makarskog primorja. Također valja naglasiti kako su u posjedu Mletačke Republike bili i otoci u Kvarneru izuzev Krka koji se nalazio u rukama knezova Frankopana.⁹

Uspješnim zauzimanjem Krka 22. veljače 1480. godine Mletačka Republika je, kako zaključuje Vrandečić, „zaokružila Dalmaciju u neprekinutu upravno-političku cjelinu u čijem su se sastavu našle otočke i kopnene dalmatinske komune od Krka do Korčule“.¹⁰

⁶ Klaić, 1972b, 116

⁷ Novak, 2004., 136

⁸ Novak, 2004., 161

⁹ Klaić, 1973., 10

¹⁰ Vrandečić, 2007., 9

2.2. PRODOR OSMANLIJA NA PODRUČJE DALMACIJE

Prvi osmanski pljačkaški pohodi zabilježeni su 1415. godine kada je došlo to osmanske provale u šibenskom zaleđu. Novi osmanski pljačkaški pohod zabilježen je 1432. godine, a tijekom te provale osmanski pljačkaši prodrli su sve do Srime.¹¹

Padom Bosne u Osmanske ruke 1463. godine otvoreno je novo poglavlje u povijesti zapadne Europe tijekom kojega će se Osmansko Carstvo nastojati proširiti na područje zapadne Europe. Osmanskom planu najžešće se suprotstavila Mletačka Republika te će shodno tome doći do čitavog niza mletačko-osmanskih ratova.

Prvi mletačko-osmanski rat vodio se u razdoblju od 1463. do 1479. godine. Riječ je o ratu koji je ponajviše značajan po osvajanju važnog mletačkog grada na albanskoj obali, Skadra. Krajem 15. st., točnije 1499. godine izbio je novi mletačko-turski rat koji se prvenstveno vodio na području Egejskog i Jonskog mora zbog prevlasti nad Peleponozom, ali i na području Dalmacije. Drugi mletačko-osmanski rat završio je nepovoljno za Mletačku Republiku. Uz važne posjede na Peleponozu (Lepant, Modon i Koron) Mletačka Republika ostala je bez Makarske s primorjem. Također, na području jadransko-dinarske regije Osmanskom Carstvu su priznati sljedeći gradovi: „Kamengrad, Ključ, Livno, Proložac, Imotski, Rog, Vrgorac, Ljubuški, Mostar i Počitelj“.¹² Usporedno s izbijanjem mletačko-osmanskog sukoba 1499. godine valja naglasiti kako je došlo i do intenziviranja osmanskih pljačkaških pohoda u razdoblju od 1499. do 1520. godine. Shodno navedenom u Dalmaciji je tako 1499. godine zabilježeno čak 16 osmanskih provala, a 1500. godine čak njih 13. Pišući o razdoblju intenzivnijih osmanskih provala Vrandečić zaključuje kako razdoblje od 1499. do 1537. godine, razdoblje „uporne, ali dugoročno neuspješne obrane hrvatskih banova Ivaniša Korvina i Petra Berislavića“.¹³ Smrću bana Petra Berislavića 1520. godine zaključena je „epoha turskih ratova kojima je cilj bilo samo pustošenje i društveno slabljenje hrvatskih zemalja“¹⁴ te je u vrijeme banovanja Ivana Karlovića (ban od 1521. godine) nastupila nova „etapa ubrzanog osvajanja Hrvatske“.¹⁵

Ključno razdoblje osmanskog teritorijalnog širenja započelo je dolaskom Sulejmana Veličanstvenog na prijestolje 1520. godine. Godine 1522. Osmanlije su uspješno zauzele Knin

¹¹ Kosor, 1995a, 104

¹² Jurin Starčević, 2012., 25

¹³ Vrandečić, 2007., 20

¹⁴ Raukar, 1990., 10

¹⁵ Raukar, 1990., 10

i Skradin, a već iduće godine zauzeli su i Ostrovicu. Predajom Obrovca 1527. godine Zadar je doveden u veliku opasnost.¹⁶

Novi mletačko-osmanski rat, poznatiji kao rat Svete Lige, započeo je 1537. godine. Tijekom rata Svete Lige Mletačka Republika zabilježila je velike gubitke. Na dalmatinskom bojištu Mletačka Republika izgubila je iznimno bitnu utvrdu na jugu - Klis te Vranu i Nadin. U konačnici, Mletačka Republika je zbog velikih teritorijalnih gubitaka¹⁷ bila prisiljena na potpisivanje primirja s Osmanskim Carstvom. Nakon rata Svete Lige (1537.-1540.) došlo je do smirivanja odnosa između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva. Razdoblje mira između dviju velesila prekinut će se izbijanjem novog mletačko-osmanskog rata 1570. godine.¹⁸ Ciparski rat (1570.-1573.), najpoznatiji po bitci kod Lepanta (grč. Nauplion) 1571. godine, dovesti će do novog pomicanja granica na području Dalmacije. Tijekom trogodišnjeg ratovanja Osmansko Carstvo uspješno je osvojilo važna strateška mjesta Zemunik, Solin i Kamena. U konačnici, primirje između sukobljenih strana potpisan je 1573. godine u sklopu kojega su Osmanskom Carstvu potvrđena prava na Zemunik, Solin i Kamen.¹⁹

¹⁶ Vrandečić, 2007., 20-21

¹⁷ Uz gubitke na dalmatinskom bojištu (Klis, Vrana i Nadin) Mletačka Republika izgubila je čitavi niz posjeda na području Egejskog mora te Malvaziju i Nauplij na poluotoku Peleponezu.

¹⁸ Vrandečić, 2007., 21

¹⁹ Čoralić, 2004., 140

3. DRNIŠ ZA VRIJEME OSMANSKE VLASTI

3.1. POVIJEST DRNIŠA OD OSMANSKOG OSVAJANJA 1522. DO POČETKA KANDIJSKOG RATA 1645. GODINE

Dugo vremena se smatralo kako je Drniš osnovan tek u prvoj polovici 16. stoljeća u vrijeme prodora Osmanlija te kako sam toponim potječe iz perzijskoj jezika te znači „vrata u polje“.²⁰ Teorija kako su Osmanlije osnovale Drniš osporena je pronalaskom kupoprodajnog ugovora kojega je zapisao šibenski notar Grgur pok. Lovre.²¹ U kupoprodajnom ugovoru zapisano je slijedeće: „Dne 8. ožujka 1494. god. prodala je Rada kći pok. Radivoja Rose, a udovica kamenara Jurja Crljenčića, Petru sinu pok. Tomasa Vulodolovića iz drniškog podgrađa u Petrovu Polju nastanjenom tada u Šibeniku, jedan vrt iznad Vrulje“.²² Iz navedenog kupoprodajnog ugovora datiranog 9. ožujka 1494. godine jasno se može zaključiti kako je grad Drniš postojao prije osmanskog osvajanja 1522. godine.

Osmanski putopisac, Evlija Čelebi, navodi kako je Drniš osvojen 944. godine²³ u vrijeme Husrev-bega. Naime, Drniš je uistinu osvojen u vrijeme begovanja Husrev-bega, ali ne 1537. već 1522. godine.²⁴

Prema zapisu jednog bezimenog ljetopisca poznato je kako je Drniš osvojen 1522. godine te kako su ga Osmanlije odmah po zauzimanju počele dograđivati. Međutim, na osnovi dva slučaja, Traljić postavlja tezu kako je Drniš možda pao u ruke Osmanlija i prije 1522. godine. Naime, zabilježen je slučaj 1514. godine kada su Šibenčani, kako navodi Traljić, „išli u neki obližnji gradić radi otkupa svojih rođaka iz turskog sužanjstva“.²⁵ Također je zabilježeno kako je hrvatski ban Petar Berislavić 1518. godine pokušao zauzeti, tj. vratiti tvrđavu u blizini Skradina.²⁶ U oba slučaja se ne imenuje točno mjesto otkupa otetih Šibenčana niti naziv utvrde koju je ban Petar Berislavić pokušao zauzeti već su ona čisto okvirno određena. Samim time teze kako je Drniš pao u ruke Osmanlija prije 1522. godine padaju u vodu.

Širenjem teritorija započela je i organizacija vlasti na području Dalmacije. U kontekstu Drniša posebno je važna organizacija sudske vlasti. Tako je u Skradinu, za područje *vilajeta Hrvata* organiziran Skradinski kadiluk u sklopu kojega je bilo organizirano više sudskih

²⁰ Tomić, 2017., 27-29

²¹ Kosor, 1995a, 103

²² Traljić, 1972., 393

²³ Čelebi navodi godinu prema islamskom kalendaru. Godina 944. preračunata iz islamskog kalendara u gregorijanski je 1537

²⁴ Čelebi, 1967., 188-189

²⁵ Traljić, 1972., 395

²⁶ Traljić, 1972., 395

teritorijalno-upravnih jedinica nižeg ranga – nahija u kojima su se nalazili kadijini zamjenici – naibi. Jedna od nahija Skradinskog kadiluka bio je i Drniš, tj. nahija Petrovo polje.²⁷ Jurisdikcija nahije Petrovo polje obuhvaćala je područje „istoimenog polja s desne strane rijeke Čikole“. Do kraja 16. stoljeća nahija Petrovo polje bila je u sklopu Skradinskog kadiluka, a kasnije je potpala pod kliški kadiluk.²⁸

Nakon osvajanja Drniša postepeno dolazi do doseljavanja civilnog stanovništva. Nedugo nakon osmanskog osvajanja Drniša, 1530. godine, zabilježeno je kako se varoš u Drnišu sastojala od „14 muslimanskih kuća, 2 baštine i 16 kršćanskih kuća“.²⁹ Prema popisu iz 1540. godine, broj muslimanskih kuća porastao je na 21, a broj baština na 6. Tijekom 16. stoljeća vidljiva je kako je drniška varoš bila podijeljena na muslimanski i kršćanski dio.³⁰

Sredinom 16. stoljeća na području Drniša, tj. nahije Petrovo polja zabilježeno je „18 sela, 7 mezri (pustoselina), 341 kuća“.³¹ Unatoč nepovoljnim zbivanjima naseljenost je postepeno rasla tijekom 16. st. te su shodno tome na području nahije Petrovo polje početkom 17. stoljeća zabilježena 24 sela sa čak 595 kuća.³²

Širenjem Islama među zatečenim stanovništvom te doseljenjem muslimana gradovi se tijekom druge polovice 16. stoljeća postepeno razvijaju iz varoši u kasabe. Kako bi se stekao status kasabe bilo je potrebno zadovoljiti četiri glavna uvjeta: „1) postojanje džemata sa stalnom muslimanskom većinom u naselju; 2) postojanje barem jedne džamije s punom vjerskom službom za obavljanje svih pet dnevnih klanjanja te osobito džume (podnevne molitve petkom) i obaju *Bajram-namaza*; 3) postojanje čaršije (trgovačko-obrtničkog središta); 4) redoviti pazarni (sajmeni) dan“.³³ Drniš se početkom 17. stoljeća razvio iz varoši u kasabu koja je u prvoj polovici 17. stoljeća brojila oko 1500 do 2000 ognjišta. Također, kako navodi Jurin Starčević, Drniš je u periodu 17. stoljeća postao „važno trgovište s bogatom skupinom trgovaca“.³⁴

Prema svjedočanstvu fra Pavla iz Rovinja o dolasku 12 studenata (*sohta*) na otok Visovac iz Drniša i Vrlike, Jurin Starčević zaključuje kako su u Drnišu postojale medrese, tj.

²⁷ Jurin Starčević, 2012., 36 i 38

²⁸ Kosor, 1995a, 106

²⁹ Jurin Starčević, 2015., 224

³⁰ Jurin Starčević, 2015., 226

³¹ Jurin Starčević, 2012., 177

³² Jurin Starčević, 2012., 179

³³ Karač; Žunić, 2018., 29

³⁴ Jurin Starčević, 2012., 193

više vjerske škole te kako je Drniš bio šehar tj. „grad višeg urbanog nivoa i obrazovne funkcije“.³⁵

Čelebi navodi kako je Drniš bio „tako velik i golem grad da je iz njega svake godine stotinu do sto pedeset ljudi išlo na hadžiluk“.³⁶ Prema Moaćaninu Drniš je bio zborna mjesto muslimanskih hodočasnika koji su svake godine išli na hodočašće.³⁷

3.2. DRNIŠ TIJEKOM KANDIJSKOG RATA

Kandijski rat ili peti mletačko-osmanski rat započeo je 1645. godine. Osmanlijama je kao povod za rat poslužio prepad koji su izveli malteški gusari u rujnu 1644. godine „na dva broda uglednih muslimanskih hodočasnika koji su iz Carigrada putovali u Meku“.³⁸

Rat se vodio na dva bojišta. Prvo bojište protezalo se od Dardanela do Kreta, a drugo bojište je bila Dalmacija. Na početku samog ratovanja bojište u Dalmaciji je bilo „zanemareno i držano manje važnim“.³⁹ Već početkom 1645. godine mletački posjedi u Dalmaciji su se našli u ozbiljnoj opasnosti od bosanskog paše Ibrahima i ličkog sandžak bega Halila.⁴⁰ Tijekom Kandijskog rata Drniš će se iskristalizirati kao iznimno važno strateško mjesto, tj. vojna baza za pohode na mletački teritorij.

Nakon napada na Split u rujnu 1645. godine Difnik je zabilježio kako je bosanski paša Ibrahim stigao u Drniš sa vojskom koja je brojila oko šest tisuća konjanika i pješaka. Ibrahim paša planirao je povesti napad iz Drniša na Šibenik no u konačnici je od njega odustao.⁴¹

Na dužnost generalnog providura Dalmacije 1645. godine dolazi Leonardo Foscolo. S obzirom na činjenicu kako titula generalnog providura implicira i titulu vrhovnog vojnog zapovjednika, Foscolo se usredotočio na vojnu organizaciju Dalmacije. Također, Foscolo se obratio fra Petru Kačiću u Makarskoj zatraživši pomoć od njega i ostale franjevačke braće u pokretanju naroda na osmanskome području.⁴² U konačnici će se Foscolovo obraćanje za pomoć franjevcima pokazati iznimno korisnom na području Drniša gdje su pastoralno djelovali visovački franjevci.

³⁵ Jurin Starčević, 2012., 193

³⁶ Čelebi, 1967., 189

³⁷ Moaćanin, 2007., 134

³⁸ Krasić, 2017., 13

³⁹ Čoralić, 2002., 550

⁴⁰ Krasić, 2017., 23

⁴¹ Difnik, 1986., 70

⁴² Krasić, 2017., 27

Bosanski paša Ibrahim svrgnut je 1647. godine, a na njegovo mjesto imenovan je paša Mustafa Tekeli⁴³. Veliki vezir uputio je alajbega Perhatpašića k Ibrahimu kako bi preuzeo vojsku. Perhatpašić je zatekao Ibrahima u Drnišu sa iznimno moćnom vojskom koja je, među ostalim, brojila petnaest tisuća boraca. Do trenutka kada je Mustafa Tekeli došao u Drniš brojčanost vojske se povećala na čak dvadeset tisuća boraca.⁴⁴ Napad na Šibenik Osmanlije su povele preko Drniša. Opsada Šibenika započela je 17. kolovoza 1647. godine. Žestoke bitke tijekom opsade dovele su do velikih gubitaka, a u prilog Osmanlijama nije išla ni činjenica kako je veliki broj vojnika obolio od dizenterije uslijed čega su brojni vojnici umrli.⁴⁵ Suočeni s velikim brojem mrtvih, ranjenih i bolesnih Osmanlije su u konačnici bile prisiljene na povlačenje u Drniš 16. rujna 1647. godine.⁴⁶

Nakon uspješne obrane Šibenika Leonardo Foscolo svoje planove je usmjerio prema zauzimanju Klisa. Kako bi se Klis što lakše osvojio prethodno je bilo provesti detaljne pripreme te osvojiti Drniš i Knin. Naime, osvajanjem Drniša i Knina onemogućila bi se potpora braniteljima Klisa od strane Osmanlija.⁴⁷ Iznimno bitan u daljnjem razvoju događaja bio je sporazum, tj. ugovor između predstavnika Petrova polja, franjevac i mletačkih vlasti. Ugovor je sklopljen 17. prosinca 1647. godine u Šibeniku. Glavne odredbe ugovora, kako navodi Kosor, bile su sljedeće: „1. Kad mletačka vojska krene na Drniš, petropoljska će sela poslati taoce kao dokaz i jamstvo da će ispuniti ugovor, 2. Seljaci će zapaliti kuće, porušiti sela, priključiti se mletačkoj vojsci i poći onamo kamo im se odredi, 3. Mletačke će vlasti ustanicima pružiti svaku pomoć. zaštititi žene, djecu i nemoćnike i osigurati pokretnu imovinu“.⁴⁸ Ugovor su, među ostalim, potpisali šibenski knez G. F. Zorzi, defnitor Bosne Srebrene fra Nikola Ružić, vikar visovačkog samostana fra Pavao Sirotković, knez Jakov Mikelić (u ime 13 knezova Petrova polja), itd.⁴⁹

Početakom 1648. godine Foscolo je poslao nekoliko ratnih brodova u Split kako bi spriječio slanje pomoći iz Klisa u Drniš. U međuvremenu je dao porušiti most u Roškom slapu na rijeci Krki te most kod Trilja na rijeci Cetini kako bi dodatno onemogućio Osmanlije na slanje pomoći u obrani Drniša. Ugovorom predviđeni taoći stigli su na otok Visova odakle su,

⁴³ Difičnik novog pašu naziva Tekijeli Husein dok ga pak Kosor naziva Mustafa Tekeli

⁴⁴ Difičnik, 1985., 138 i 140

⁴⁵ Kosor, 1995b, 181

⁴⁶ Difičnik, 1986., 157

⁴⁷ Krasić, 2017., 34

⁴⁸ Kosor, 1995b, 182

⁴⁹ Kosor, 1995b, 182

shodno ugovoru, trebali otići u Šibenik. Međutim, uslijed sukoba kod mosta u Roškom Slapu većina taoca je ostala na Visovcu (izuzev dva taoca iz sela Bogetića).⁵⁰

Prije početka napada na Drniš Foscolo je dobio pismo od visovačkog gvardijana preko kojega je saznao kako su Osmanlije doznale za pregovore tamošnjih kršćana s mletačkim vlastima te kako su objesili jednog od kršćanskih glavara i utamničili četvoricu. Ponukan pismom Foscolo je 18. veljače pokrenuo galije, lađe i ostalo brodovlje prema Skradinu.⁵¹ Na čelu postrojbe koja se uputila brodovljem prema Skradinu nalazio se generalni providur Foscolo, te generali Ferdinand Scott, Almerico Sabini i Ferdinand Degenfeld. Foscola je istodobno kopnom pratio providur Giorgio koji je bio na čelu druge postrojbe koja je brojala 7000 pješaka i 500 konjanika.⁵²

Napad na Osmansku „glavnu operativnu bazu“⁵³ započeo je 23. veljače 1648. godine. Giorgio je zapovjedio popu Soriću da skupa s tisuća Vlaha ovlada mostom preko rijeke Čikole kako bi se omogućio prelazak mletačkim snagama. Međutim, Sorić i njegovi ljudi oglušili su se na danu zapovijed te su putem otimali stoku Vlaha koji su išli prema šibenskom teritoriju. Neodgovorni zastoj u ovladavanju mostom preko rijeke Čikole omogućio je Osmalijama rušenje mosta i sklanjanje u rovove. Uslijed svega navedenog, oslobodilačke snage našle su se pod teškom paljbom, a daljnji tijek akcije postao je znatno neizvjesniji.⁵⁴

Zbog nemogućnosti prelaska vojske preko mosta Giorgio je dio lake konjice na čelu sa kapetanom Theodosijem poslao na mjesto Podine⁵⁵ odakle su trebali prijeći na drugu stranu obale. Snage na čelu sa kapetanom Theodosijem uspješno su se sukobile sa odredom neprijateljskih konjanika omogućivši tako odredima oklopnika Begne i Geremija prelazak na drugu stranu obale. Neprijatelj je u konačnici bio prisiljen na povlačenje što je omogućilo popravak mosta i prelazak ostatka snaga na drugu stranu obale.⁵⁶

Nakon što su mletačke snage uspješno premostile rijeku Čikolu i prešle na drugu stranu sukobili su se sa Osmanlijama na čelu kojih je bio paša Tekeli.⁵⁷ Nakon što je uspješno odbijen osmanski napad, oslobodilačka vojska započela je opsadu utvrde u Drnišu. U konačnici, nakon

⁵⁰ Difnik, 1986., 164

⁵¹ Difnik, 1986., 166-167

⁵² Krsić, 2017., 35

⁵³ Kosor, 1995b, 182

⁵⁴ Difnik, 1986., 167-168

⁵⁵ Danas nije poznato o kojem dijelu toka rijeke Čikole je riječ

⁵⁶ Difnik, 1986., 168.-169

⁵⁷ Difnik, 1986., 165

dva dana i dvije noći, Drniš je oslobođen. U Drnišu su naišli na veliki plijen među kojima valja istaknuti top Margaritu iz 1580. godine (iz arsenala austrijskog nadvojvode Karla) te „9000 do 10.000 topovskih granata kalibra 30, 50, 60 i 90 libara“.⁵⁸

U zauzimanju Drniša veliku ulogu odigrao je Mihovil Kruta koji je posebno pohvaljen od strane mletačkih vrhovnih zapovjednika. Iako je Mihovil Kruta dao izniman doprinos u osvajanju Drniša krajem veljače 1648. godine veliku mrlju na Krutu i njegove postrojbe ostavila je činjenica kako su nakon bitke poharali, tj. opljačkali grad.⁵⁹

Među osvojenim stvarima u Drnišu bio je i Tekelijev stijeg koji je s obje strane imao zapi na arapskom jeziku. Na barjaku je zapisano sljedeće:

„Bog sveopći pobjednik, koji otvara i pomaže. Bog koji prvi širi i daje milost onima na ispravnom putu prošlih i budućih općih zabluda. Neka bog pomogne izabranima i onima koji teže općoj duhovnosti. Nema boga osim boga, boga živog i moćnog, koji jedini bdije nad zemljom. Onaj koji podaruje onima koji su uz njega spoznaju najskrovitijih i najočitijih stvari između neba, zemlje i mora, jer nema ničega što mu je nepoznato. Bog koji vječno brine o nebu i zemlji, gospodar i upravitelj najuzvišenijih znanja.

Nema boga bez boga

Muhamed je prorok božji.

Pomozi po zapovijedi božjoj, bliski o Muhamede, sveopći obavitelju.“⁶⁰

Nakon osvajanja Drniša nametalo se pitanje napada na Knin. Na kraju je donesena odluka kojom je naređeno osvajanje Knina. Prije nego što je vojska krenula prema Kninu Vlah Petar Aničić dostavio je Giorgiju obavijest preko koje je mletačka strana saznala kako su Osmanlije napustile Knin. Nedugo nakon, mletačka vojska zauzela je bez većih problema Knin.⁶¹

S obzirom na činjenicu kako su Osmanlije često znale nemilosrdno kažnjavati franjevce koji su dizali narod protiv Osmanske vlasti⁶² Foscolo je 2. ožujka 1648. godine pismom upozorio franjevce kako očekuje osmanski napad na Visovac. S obzirom na opasnost koja je

⁵⁸ Krasić, 2017., 36

⁵⁹ Čoralić, 2009., 380

⁶⁰ Difnik, 1986., 171

⁶¹ Difnik, 1986., 173-174

⁶² Juric, 2004., 152

prijetila, otok Visovac napustilo je 16 svećenika i 6 đaka (novaka) nakon čega su se smjestili u Šibeniku.⁶³ Također, nakon mletačkog osvajanja Drniša pučanstvo Drniške krajine migriralo je prema šibenskom primorju (Promina, Miljevci) dok je pak dio stanovništva Petrova polja migriralo na Moseć.⁶⁴

Početkom rujna 1669. godine Kreta je, nakon dugog otpora, predana Osmanlijama. Morosini je s Osmanlijama sklopio, generalni mir na načelu *ius uti possidetis*.⁶⁵ Naime, riječ je o načelu prema kojemu određeni teritoriji u trenutku potpisivanja primirja pripadaju onima koji ih posjeduju u tom trenutku.

Po pitanju Dalmacije, Morosinijev ugovor izričito je spominjao samo posjed Klisa koji je potvrđen mletačkom duždu.⁶⁶ Problem razgraničenja u Dalmaciji na kraju Kandijskog rata, kao i loša mletačka politika „spaljene zemlje“ najbolje se može uočiti u slučaju Drniša.

Nakon što je Drniš zauzet u veljači 1648. godine grad je praktički ostao prazan. S obzirom kako je generalni mir iz rujna 1669. godine počivao na načelu *ius uti possidetis* Mletačka Republika nastojala je osigurati nedefinirana mjesta. Tako je u Drnišu 1670. godine na mjesto kneza i kapetana postavljen Giovanni Battista Cornaro (dotadašnji šibenski kamerlengo – rizničar), a na mjesto vojnog zapovjednika Danijel Difnik. Čuvanje mjesta povjereno je, kako Difnik navodi, „Vlasima i seljacima, ograničivši slobodu da po svojoj volji napuste tako kritično mjesto“.⁶⁷ Musli efendija, poslan od strane Porte kao teferdar (komesar) zahtijevao je uklanjanje posade iz Drniša kako bi, shodno „običaju“, postavio emina.⁶⁸

U studenom 1670. godine, u vrijeme nagomilavanja Osmanske vojske u Kninu, u Drnišu je bilo prisutna malobrojna i slabo naoružana vojska na čelu s grofom Cornarom. U pomoć Drnišu 18. studenog stigao je Danijel Difnik sa svega pet ljudi. Sljedećeg dana, 19. studenog, pred zidine grada pojavilo se deset Turaka koji su nagovarali drniškog kneza i kapetana Cornara na predaju.⁶⁹ Nakon neuspješnih pregovora s Osmanlijama, Drniš su nasilno zauzele „osmanske snage na čelu s kliškim alajbegom Filipovićem i kninskim kapetanom Megmed-begom Atlagićem 19. studenog 1670. godine“.⁷⁰ U konačnici, razgraničenje u Dalmaciji između

⁶³ Soldo, 1997., 44

⁶⁴ Trogrlić, 2019., 26

⁶⁵ Vrandečić, 2013., 135

⁶⁶ Difnik, 1986., 292

⁶⁷ Difnik, 1986., 300

⁶⁸ Difnik, 1986., 300

⁶⁹ Difnik, 1986., 310-312

⁷⁰ Vrandečić, 2013., 139

Mletačke Republike i Osmanskog Carstva dogovoreno je 30. listopada 1671. godine. Prema potpisanom razgraničenju u rukama Mletačke Republike našli su se Kamen, Solin i Klis.⁷¹

4. OSMANSKA ARHITEKTURA GRADA DRNIŠA

4.1. FORTIFIKACIJSKA ARHITEKTURA

S obzirom na visoku cijenu podizanja novih utvrda, ali svakako i potrebnu visoku razvijenost popratnih obrta, Osmanlije su se često znale koristiti zatečenim utverdama koje bi potom obnavljali ili pak nadograđivali. Uglavnom nije bila riječ o radikalnim promjenama strukture utvrda već o adaptiranju obrambenih zidina.⁷² Vojnom revolucijom, tj. razvojem vatrenog oružja, u fortifikacijskoj arhitekturi bila je potrebna adaptacija novim načinima ratovanja. Zidine tvrđava više nisu stremile u visine kao što je to bio slučaj u ranijim srednjovjekovnim vremenima već su se snižavale i jačale nasipima.

Osmanski graditelji su najčešće modernizirali osvojene, zatečene utvrde ojačavanjem zidova nasipima te dodavanjem bastiona ili tabija (*tabiye*) na ugroženim dijelovima utvrđenja.⁷³

4.1.1. TVRĐAVA GRADINA

O postojanju fortifikacija u Drnišu prije dolaska Osmanlija svjedoči najstariji poznati pisani zapis toponima Drniš. Naime, u kupoprodajnom ugovoru od 8. ožujka 1494. godine navodi se sljedeće: „... Petru sinu pok. Tomasa Vulodolovića iz drniškog podgrađa u Petrovu polju, ...“.⁷⁴ S obzirom na navod kako pokojni Tomas Vulodolović dolazi iz *drniškog podgrađa* u Petrovu polju zaključuje se kako je krajem 15. stoljeća zasigurno postojao utvrđeni te neutvrđeni dio grada.⁷⁵

Pema zapisu bezimenog ljetopisca, po zauzimanju Drniša 1522. godine Osmanlije su shodno svojoj „politici“ nadograđivanja zatečenih predosmanskih utvrda dogradili Drniš.⁷⁶ Prema zapisu mletačkog kroničara Sanuda poznato je kako su Osmanlije radile popravke na utvrdi 1532. godine.⁷⁷

Na temelju prvih vojnih popisa, poznato je kako je 1530. godine na području od Like do Neretve bilo aktivno 17 utvrda. U utverdama su se nalazile stalne vojne posade (*hisar eri*,

⁷¹ Krasić, 2017., 69

⁷² Jurin Starčević, 2012., 65

⁷³ Jurin Starčević, 2012., 65

⁷⁴ Tomić, 2017., 29

⁷⁵ Tomić, 2017., 29

⁷⁶ Traljić, 1972., 394

⁷⁷ Jurin Starčević, 2015., 219

kale eri). Utvrda u Drnišu nije bila od velike važnosti u prvoj polovici 16. stoljeća, a tomu u prilog ide podatak kako je u utvrdi u Drnišu 1530. godine bilo smješteno svega 9 vojnika. Usporedbe radi, na području Skradina je bilo smješteno 107 vojnika.⁷⁸ Navedeni podaci poznati su iz je prema „popisu jedinica mustahfiza i njihovih timara u Bosanskom sandžaku“⁷⁹ iz 1530. godine. Riječ je o najstarijem poznatom osmanskome izvoru o Drnišu prema kojemu se, među ostalim može saznati kako je dizdar utvrde Hasan primao nadarbinu od 4032 akči, zamjenik dizdara ili ćehaja (*kethüda*) primao je nadarbinu od 2433 akči. Zabilježeno je također kako je u utvrdi postojao imam Džafer koji je primao nadarbinu od 1500 akči, „stražar na vratima utvrde (*bevvâb*) bio je Mehmed s visinom timara od 1400 akči, serbuljuk (*serbölük*) je bio Mustafa s timarom u visini od 1500 akči“⁸⁰. U dokumentu se navode još obični vojnici s nadarbinama od 1400 akči: „Hamza sin kula, Ibrahim sin kula, Ahmed sin Nesuha i Vefa sin kula“⁸¹

Prema popisu mustahfiza koji se nalaze u utverdama Kliškog sandžaka 1540. godine vidljivo je kako je došlo do promjene dizdara u Drnišu. Novi Dizdar bio je Ali, a njegov zamjenik bio je Iskender. Od ostalih mustahfiza vidljivo je kako su u utvrdi još uvijek prisutni Hamza sin kula i Ahmed sin Nesuha. Prema popisu koji donosi Jurin Starčević vidljivo je kako su u Drnišu novi mustahfizi bili Rustem sin Mustafe, Širmerd sin Mustafe, Karagöz sin Ejnehana. Mahmud sin Vuka, Džafer sin Ejnehana i Ahmed sin Vuka.⁸²

Popis mustahfiza Kliškog sandžaka iz 1550. godine navodi kako se u Drnišu na mjestu dizdara nalazio Hasan. Dizdarov zamjenik ili ćehaj bio je Abdul Kerim. Među ostalim, na popisu mustahfiza se navodi kako su u Drnišu mustahfizi bili Hamza sin kula i Ahmed sin Vuka što jasno upućuje na podatak kako je navedeni dvojac već duži period obavljao službu u Drnišu. Prema izvještaju generalnog providura Foscarinija iz 1572. godine poznato je kako drniška tvrđava još uvijek nije bila od veće važnosti no s obzirom na ratne okolnosti veličina garnizona bila je povećana.⁸³

Fortifikacijski značaj Drniša postepeno raste kroz 17. stoljeće, a tomu u prilog ide izvještaj Antazija Georgiceo koji je 1626. godine obišao Bosnu i Hercegovinu. U dijelu pisanog izvještaja caru Ferdinandu II. Georgiceo navodi kako je Drniš bio opasan zidinama od pola milje. Također, prema Georgiceovu izvještaju poznato je kako je Drniš raspolagao sa 4-5

⁷⁸ Jurin Starčević, 2012., 41

⁷⁹ Jurin Starčević, 2015., 220

⁸⁰ Jurin Starčević, 2015., 220

⁸¹ Jurin Starčević, 2015., 220

⁸² Jurin Starčević, 2015., 220-221

⁸³ Jurin Starčević, 2015., 221

topova malog kalibra.⁸⁴ Prema Karaču i Žuniću, tijekom 17. stoljeća podignuta je kružna osmanska kula u „srednjovjekovnoj tvrđi grada Drniša“.⁸⁵

Čelebi donosi vrijedne podatke za proučavanje fortifikacija Drniša u Osmanlija navodeći kako „grad leži u jednoj nešto kamenitoj dolini na vrletnoj i oniskoj litici, a sagrađen je u obliku produženog petougona i nije tako velika tvrđava“.⁸⁶ Među ostalim, Čelebi navodi kako u gradu više ne postoje građevine koje su izgrađene od drveta već su sve izgrađene od „tvrdog materijala“ zbog „bojazni da ne budu spaljene u ratu“.⁸⁷

Uz Čelebija, iznimno važni izvori u proučavanju osmanske arhitekture na području Drniša je prikaz *Opsade Drniša 1648 godine* nepoznatog autora⁸⁸ te veduta Drniša Vicenza Marie Coronellija iz 17. st.

Na Coronellijevoj veduti Drniša iz 17. stoljeća⁸⁹ jasno se vidi kako je tvrđava u Drnišu imala pet uglova. Na sjevernoj strani utvrde bila je smještena velika ugaona kula četverokutne osnove dok su pak na južnom i istočnom uglu utvrde bile dvije kružne kule. Na Coronellijevoj veduti vidljivo je kako je istočna kula u gornjoj razini imala otvore. Ugaone kule su međusobno bile povezane spojnim zidovima sa cik-cak završecima. Spojni zidovi su u donjoj razini bili blago nakošeni dok su u gornjoj razini bili uspravni. Uz sjeverni i istočni zid tvrđave nalazio se opkop. U unutrašnjosti tvrđave nalazila se velika džamija bez minareta.

4.1.2. FORTIFICIRANE KAMENE KULE

Posebna pojava u osmanskoj fortifikacijskoj arhitekturi bile su „fortificirane kamene kule u ruralnom prostoru koje su služile krajiškimagama, begovima i njihovim obiteljima kao stambeni objekti“.⁹⁰ Dakle, riječ je o kulama koje su prvenstveno imale rezidencijalnu ulogu za smještaj istaknutih ličnosti u gradu s pridodanim obrambenim elementima. Do danas nije sačuvana niti jedna fortificirana kamena kula, ali je poznato kako su na području Drniša postojale tri fortificirane male kule: kula Ali-bega Plavše, kula Jusuf-age Drnišlića i kula obitelji Terzibalić.⁹¹

⁸⁴ Kosor, 1995a, 111

⁸⁵ Karač; Žunić, 2018., 63

⁸⁶ Čelebi, 1967., 189

⁸⁷ Čelebi, 1967., 189

⁸⁸ Na navedenom prikazu Drniša vide se samo obrisi tvrđave s pet uglova bez jasne forme kao što je slučaj na Coronellijevoj veduti. Vidi: Gaurina; Zaninović, 2010., 22-23

⁸⁹ Vidi slika 1.

⁹⁰ Jurin Starčević, 2012., 68

⁹¹ Jurin Starčević, 2012., 69

Kula obitelji Terzibalić nalazila se ispred vrata drniške tvrđave te je shodno tome Porta naredila kliškom sandžakbegu rušenje. Naime, u izvješću od 10. svibnja 1565. godine može se iščitati kako kula obitelji Terzibalić nanosi veliku štetu utvrdu. Pretpostavlja se kako se nanošenje velike štete utvrdi odnosilo na potencijalnu opasnost kako bi kula u slučaju napada mogla poslužiti napadačima kao uporište.⁹²

4.2. SAKRALNA ARHITEKTURA

Foscolo piše otprilike u isto vrijeme kada i Čelebi izvještaj o Drnišu u kojemu navodi kako je riječ o gradu s „dosta džamija i kula“.⁹³ Na Coronellijevoj veduti Drniša iz 17. stoljeća⁹⁴ vidi se kako je Drniš imao pet džamija. Četiri džamije bile su smještene van utvrde i imale su minarete dok je pak unutar utvrde bila velika džamija bez minareta.

Najstarija džamija u podgrađu Drniša podignuta je u vrijeme sultana Sulejmana Veličanstvenog nedugo nakon osvajanja samog grada, a najkasnije do 1532. godine.⁹⁵ O raskoši džamija u Drnišu najbolje svjedoči podatak kako su bile prekrivene olovnim krovom što nije bio tako čest slučaj u osmanskome dobu.⁹⁶

Poslije osmanskog razdoblja u Drnišu su bile sačuvane dvije džamije koje su prenamijenjene u crkve. Džamija Šahin-age Terzibalića adaptirana je u crkvu sv. Barbare, a džamija Halil-hodže u crkvu sv. Ante.⁹⁷

4.2.1. DŽAMIJA HALIL-HODŽE

Džamija Halil-hodže je jedna od tri osmanske džamije na području Republike Hrvatske koje su ostale sačuvane sve do danas. S obzirom na činjenicu kako je džamija Halil-hodže kasnije prenamijenjena u crkvu sv. Ante i nadograđivana o njenom izvornom izgledu može se govoriti na osnovi sjevernog i južnog zida džamije, tambura s kupolom i svega par elemenata iz unutrašnjosti.

Smatra se kako je džamija Halil-hodže podignuta u razdoblju između 1605. i 1620. godine.⁹⁸ S obzirom na oblik, Džamija Halil-hodže spada u jednodimenzionalne potkupolne džamije koje su „sastavljene od čistih geometrijskih volumena: kocke, polulopte, valjka, prizme i

⁹² Jurin Starčević, 2015., 227

⁹³ Tomić, 2017., 29

⁹⁴ Vidi: slika 1.

⁹⁵ Kužić, 2011., 363

⁹⁶ Jurin Starčević, 2012., 193

⁹⁷ Karač; Žunić, 2018., 51

⁹⁸ Kužić, 2011., 363

kupe“.⁹⁹ Džamija Halil-hodže uistinu ima shemu slaganja geometrijskih oblika jedne na druge. Tako je prostor namijenjen za molitvu u obliku kocke. Na kocku se nastavlja oktogonalni tambur koji završava oktogonalnim, popločanim piramidalnim krovom.

Na sjevernom pročelju zazidana su dva izvorna otvora džamije. Zazidani otvori završavaju vitičastim lukovima koji su izvedeni u plitko udubljenom reljefu. Također, na južnom zidu džamije zazidan je identični otvor poput dva zazidana otvora na sjevernoj strani pročelja. U gornjoj razini sjevernog i južnog pročelja nalazi se po jedan maleni prozorski otvor koji također završavaju plitko udubljenim vitičastim lukom.

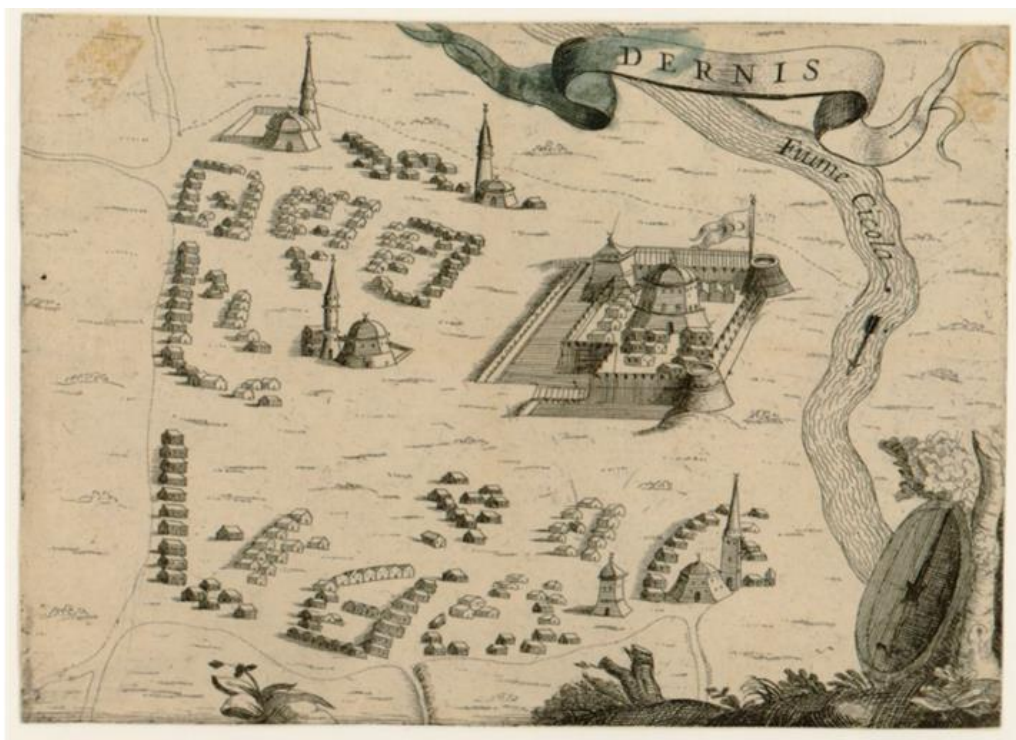
U unutrašnjosti, u središnjem dijelu današnje crkve sv. Ante u Drnišu dominira kupola koja počiva na četiri trompe sa motivima mukarne ili stalaktita koji su „bogat obrađeni u orijentalnom stilu“.¹⁰⁰ Na ulazu u samu crkvu nalaze se dva stupa s kapitelima koji su također ukrašeni motivima mukarne ili „stalaktita“, a pripadali su nekadašnjoj džamijskoj sofi.¹⁰¹

⁹⁹ Redžić, 1982., 53

¹⁰⁰ Traljić, 1972., 396

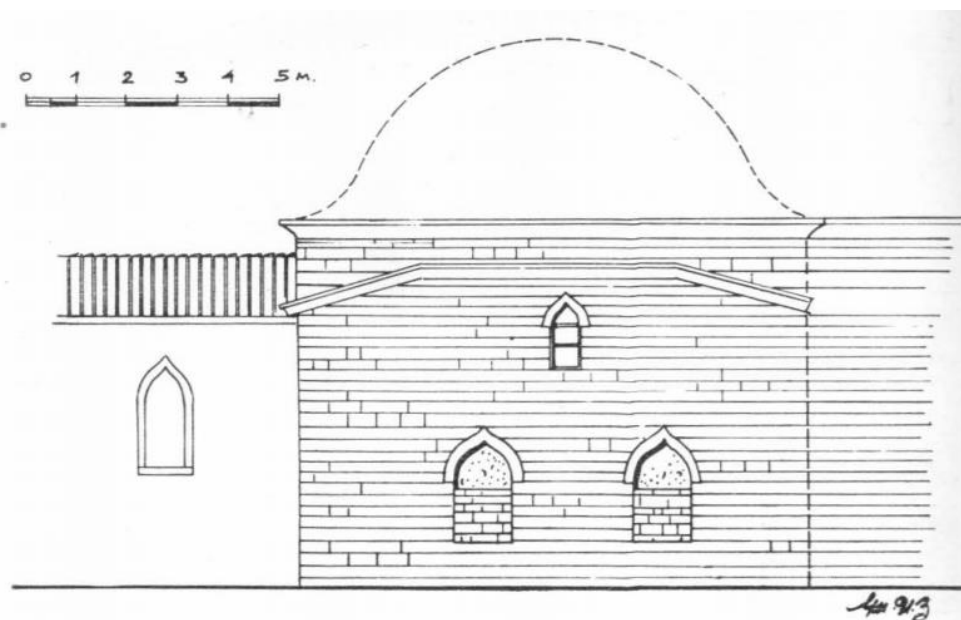
¹⁰¹ Karač; Žunić, 2018., 50

ILUSTRACIJE – DŽAMIJA HALIL-HODŽE

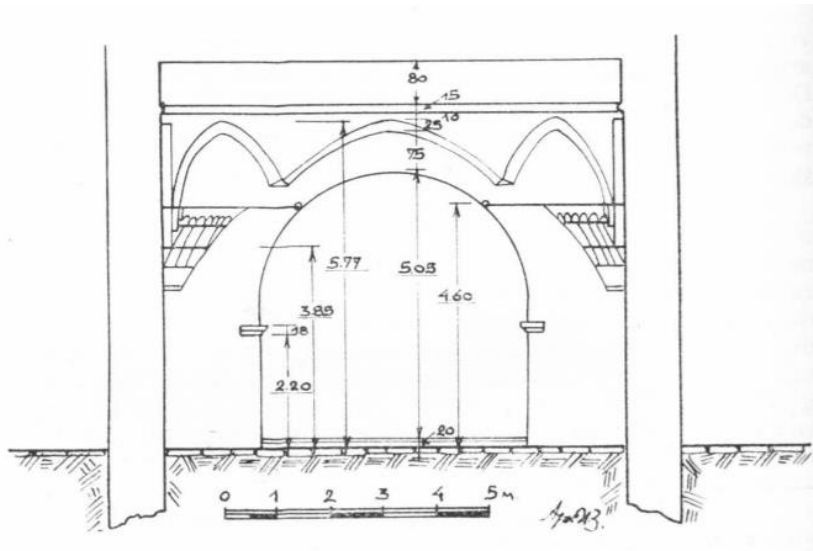
Slika 1. Vincenzo Maria Coronelli – Drniš u 17. stoljeću

(Izvor: Vincenzo Maria Coronelli, *Dernis*, preuzeto s: Digitalna zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=566968>, 10. lipnja 2020.)

Slika 2. Sjeverni zid džamije Halil-hodže

(Izvor: Zdravković, 1956., 192)

Slika 3. Presjek džamije Halil-hodže

(Izvor: Zdravković, 1956., 192)

Slika 4. Trompa s motivom mukarne ili stalaktita

(Snimio: Frane Prpa)

4.2.2. MINARET

Minaret ili munara u Islamu služi kako bi se vjernici pozivali na molitvu u točno određene, propisane sate pet puta na dan. Nagada se kako su se minareti razvili usporedno s početkom upotrebe zvonika u kršćanskoj arhitekturi.¹⁰² U Drnišu su izvorno postojala četiri minareta. Do danas je ostao sačuvan samo jedan.

Minaret u Drnišu ujedno je i jedini osmanski minaret koji je ostao sačuvan u Hrvatskoj sve do danas. Građen je od fino klesanih kamenih blokova, a visok je sveukupno dvanaest metara.¹⁰³ U donjem dijelu minaret ima kvadratnu osnovu koja se u središnjem dijelu lagano sužava u osmerokut koji se potom širi u dvanaesterokutni izduženi trup koji se potom širi na završetku. Smjer stubišta unutar minareta je tradicionalno u obrnutom smjeru kazaljki na satu. Od stubišta unutar minareta ostalo je sačuvano svega devet skala. U unutrašnjosti je stubište bilo osvijetljeno trima malenim pravokutnim otvorima koji se postepeno sužavaju prema vani.

U unutrašnjost minareta pristupalo se iz unutrašnjosti džamije s tzv. mahfile, tj. galerije.¹⁰⁴ Kameni balkon – šeref s kojega hodža poziva na molitvu nije ostao sačuvan sve do danas.¹⁰⁵ Shodno slikovnim prikazima može se zaključiti kako se šeref sastojao od malih stupova koji su međusobno bili povezani lukovima.¹⁰⁶ Za pretpostaviti kako je cijeli minaret završavao krovom iznad šerefa.

Zdravković donosi nacrt minareta prema kojemu se sigurno može zaključiti kako su pojedini dijelovi minareta još 1952. godine bili popravljani betonom.¹⁰⁷ Popravci betonom korišteni su većinskim dijelom u donjoj razini, ali i dio iznad ulaza je popravljan betonom. Prema fotografijama iz fototeke Konzervatorskog odjela u Splitu jasno se može zaključiti kako je minaret obnavljan u razdoblju od 1967. do 1968. godine. Prilikom radova 1967. i 1968. godine vidljivo je kako su popravljani betonski dijelovi minareta te je rekonstruiran urušeni dio završetka minareta. Betonski dijelovi minareta ponovno su popravljani tijekom radova 1981. godine. Također, 1989. godine izvršeni su konzervatorski radovi prilikom čega je izvršena sanacija pukotina na vanjskoj plohi te je izvršeno injektiranje zidova minareta.

¹⁰² Mozzati, 2010., 35

¹⁰³ Karač; Žunić, 2018., 55-56

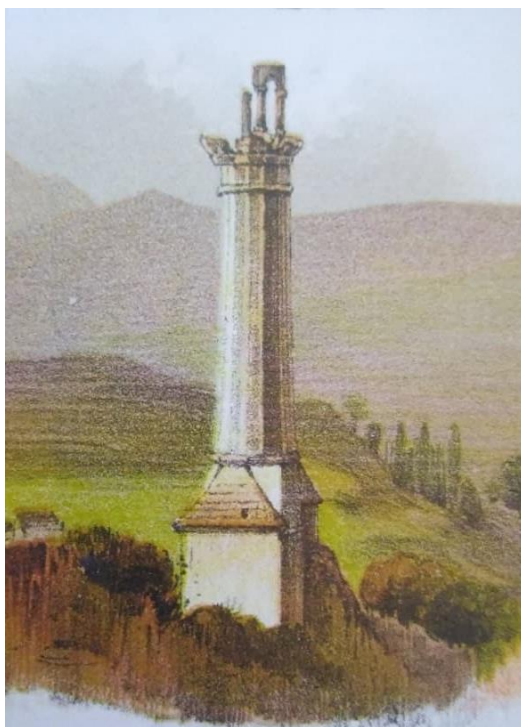
¹⁰⁴ Traljić, 1972., 396

¹⁰⁵ Zdravković, 1956., 198

¹⁰⁶ Dijelovi šerefa vidljivi su na sljedećim djelima: Rudolf Alt, *Minaret*, XIX. st. grafika (slika 4); Thomas Graham Jackson, *Minaret*, XIX. st. (Tomić, 2017., 34.); Johan Höegelmüller, DRNIŠ, 1846/47. godine (Gaurina; Zaninović, 2010., 32-33)

¹⁰⁷ Zdravković, 1956., 197

ILUSTRACIJE - MINARET

Slika 5. Rudolf Alt, *Minaret*, XIX. st., grafika

(Izvor: Tomić, 2017., 34)

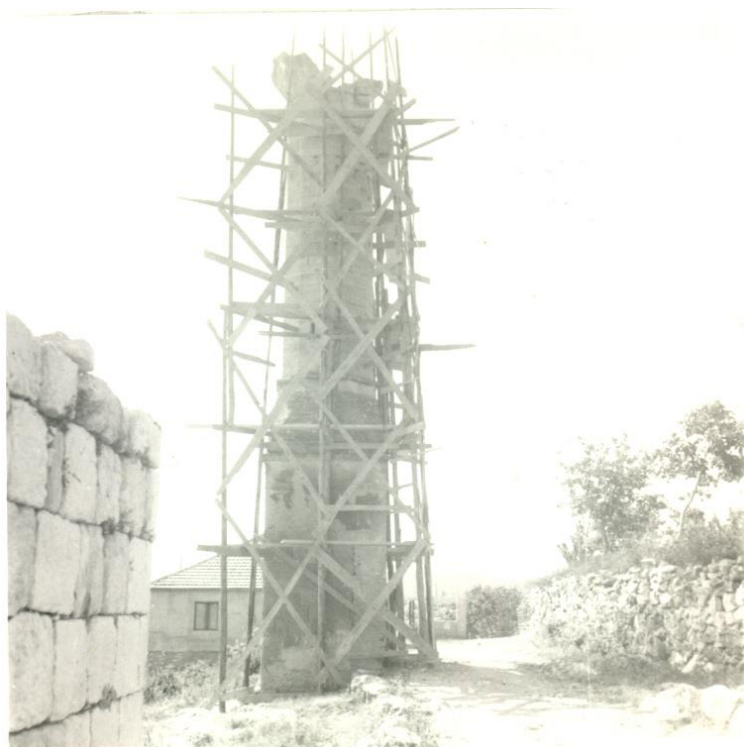
Slika 6. Minaret s okolinom

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 3962, snimio: Davor Domančić, 2., 1957.)

Slika 7. Minaret s okolinom

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 3958, snimio: Davor Domančić, 2., 1957.)

Slika 8. Radovi na Minaretu 1976. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 20326, snimio: Davor Domančić, 27. lipnja 1967.)

Slika 9. Završetak radova na minaretu 1968. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 20655, 21. veljače 1968.)

Slika 10. Radovi na minaretu 1981. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 52546, snimio: Goran Nikšić, 1981.)

Slika 11. Radovi na minaretu 1989. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 90106, snimio: Božo Vukičević, 21. ožujka 1989.)

Slika 12. Minaret u Drišu

(Snimio: Frane Prpa)

4.3. PROFANA ARHITEKTURA

4.3.1. SAHAT-KULA

Od osmanske profane arhitekture grada Drniša svakako valja istaknuti sahat-kulu koja se nalazila u blizini džamije Halil-hodže. Sahat-kule prvenstveno su služile kako bi se točno moglo odrediti „vrijeme za pet obveznih dnevnih namaza“. ¹⁰⁸ Nažalost, sahat-kula nije ostala sačuvana do danas, ali je njen sat premješten u Šibenik nakon osvajanja Drniša 1648. godine i „ugrađen u zvonik crkve sv. Ivana u Šibeniku“. ¹⁰⁹

4.3.2. MOST

Stjepan Sorić je, kao što je već navedeno, imao zadatak ovladati mostom preko rijeke Čikole skupa s tisuću Vlaha. Oglušivši se na zapovijed, Sorić je omogućio Osmanlijama da poruše most i utvrde se u rovove na suprotnoj strani rijeke. U daljnjem tijeku napada Giorgio je usmjerio dio lake konjice na čelu sa kapetanom Theodosijem da prijeđe „na drugu stranu obale na mjestu zvanom Podine, gdje je opažen gaz milju udaljen od srušenog mosta“. ¹¹⁰ Nakon što su uspješno odbili napad neprijateljskih konjanika, konjica na čelu sa kapetanom Theodosijem omogućila je prelazak dijelu vojske na čelu s Begnom i Geremijem. Osmanlije su se potom povukle u utvrdu, a ostatak mletačke vojske je prošla preko mosta koji je popravljen „skelama i drugim drvljem“. ¹¹¹

S obzirom na navedeno može se zaključiti kako je zasigurno postojao jedan most preko rijeke Čikole. U vrijeme mletačkog osvajanja Drniša u veljači 1648. godine most nije bio u potpunosti uništen što je omogućilo brzu improvizaciju, tj. brzi popravak.

Na mletačkoj katastarskoj mapi Drniša iz 18. stoljeća jasno je vidljivo kako se most preko rijeke Čikole nalazio uz *Terre Radnich* (zemlja Radnić) ¹¹² nizvodno od *Torrente Radnich* (potok Radnić). ¹¹³ Geometar Constantini Benedetto izradio je prikaz *Vodotoka rijeke Čikole od Tercibalića do Otavica* 1821. godine na kojemu je među ostalim prethodno navedeni most nazvan *Ponte Turco* (Turski most). ¹¹⁴¹¹⁵ *Situacijski plan vodotoka rijeke Čikole, od Turskog*

¹⁰⁸ Karač; Žunić, 2018., 77

¹⁰⁹ Karač; Žunić, 2018., 77

¹¹⁰ Difnik, 1986., 168

¹¹¹ Difnik, 1986., 167-169

¹¹² HR-DAZDA-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-131., Drniš, 245/1

¹¹³ HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-131., Drniš, 245/2 (vidi slika

¹¹⁴ HR-DAZD-383 Vodotok rijeke Čikole od Tercibalića do Otavica (1821.), 1.7.4.4. Projekt regulacije rijeke Čikole 1817.)

¹¹⁵ Prema navedenom prikazu Turski most nalazio se između mjesta gdje se ulijeva potok Radnić i mjesta gdje je današnji Čikolski most. Pretpostavljam kako je točna lokacija mosta bila otprilike preko dijela rijeke koji je paralelan s današnjom pravoslavnom crkvom sv. Arhandela Mihaila

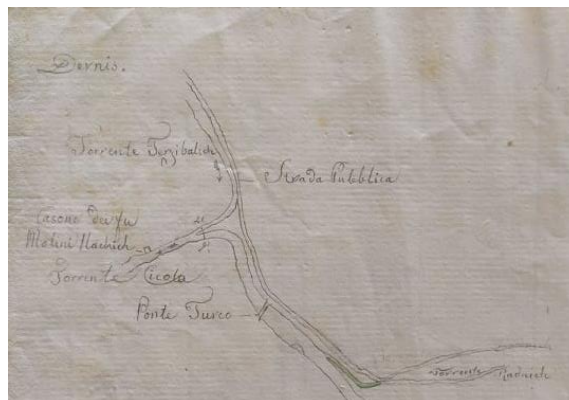
mosta do mlina Nakić iz 1821. godine sadrži prikaz na osnovi kojega se može zaključiti kako je *Turski most* preko rijeke Čikole imao 5 lukova.¹¹⁶

ILUSTRACIJE – MOST

Slika 13. Mletačka katastarska mapa Drniša iz 18. stoljeća

(Izvor: HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-1131., Drniš, 245/1)

Slika 14. Mjesto gdje se nalazio *Ponte Turco*, tj. Turski most

(Izvor: HR-DAZD-383 Vodotok rijeke Čikole od Tercibalića do Otavica (1821.), 1.7.4.4. Projekt regulacije rijeke Čikole 1817.)

¹¹⁶ HR-DAZD-383 Situacijski plan vodotoka rijeke Čikole, od Turskog mosta do mlina Nakić (1821.), Pianta Situazione d'una parte del Torrente Cicola cioè dal Ponte detto Turco fino ai fù Molini Nakich riguardante li lavori eseguiti nall' anno 1821., 1.7.4.5. (stara signatura: 245/5) HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-131., Drniš, 245/2

Slika 15. Izgled Turskog mosta

(Izvor: HR-DAZD-383 Situacijski plan vodotoka rijeke Čikole, od Turskog mosta do mlina Nakić, 1821., Pianta Situazione d'una parte del Torrente Cicola cioè dal Ponte detto Turco fino ai fù Molini Nakich riguardante li lavori eseguiti nall' anno 1821., 1.7.4.5., stara signatura: 245/5)

4.3.3. VODOVOD I JAVNA ČESMA

Od profane arhitekture poznato je kako je Drniš u doba Osmanlija raspolagao vodovodom kojim je grad opskrbljivan vodom s Promine. U Drnišu je postojala javna česma koja je, prema Traljiću, bila u obliku sebila i „služila je stanovništvu i putnicima za piće“. ¹¹⁷ Na osnovi postojanja vodovoda, Jurin Starčević smatra kako je u Drnišu zasigurno postojala javna kupelj (*hamam*).¹¹⁸ Na grafici *Stara česma u Drnišu (Morlaken verfammet am brunnen bei Dernic)* iz sredine XIX. st. nalazi se prikaz česme uokolo koje se nalazi grupa ljudi odjevenih u narodnu nošnju. Zanimljivo je kako dvojica muškaraca u pozadini nose turbane¹¹⁹ što jasno ukazuje na „tragove osmanske prisutnosti još dugo nakon njihova odlaska“. ¹²⁰ Tragovi stare česme¹²¹ vidljivi su ispred današnjeg franjevačkog samostana u Drnišu. Nakon rušenja starog samostana u Drnišu stara česma je zaziđana. Vidljivo je kako je bila pravokutnog oblika s polukružnim završetkom.

¹¹⁷ Traljić, 1972., 397

¹¹⁸ Jurin Starčević, 2006., 134

¹¹⁹ O tome kako se dugo održala tradicija nošenja turbana svjedoči fotografija iz 1865. godine na kojoj seljaci Josip Ponoš i Nakić Alfirević nose turbane; Kosor, 1976.15.

¹²⁰ Tomić, 2017., 30

¹²¹ Žunić i Karač također navode kako se ostaci tuske česme nalaze „ispred glavnog portala crkve sv. Antuna“

ILUSTRACIJE – VODOVOD I JAVNA ČESMA

Slika 16. Rudolf Alt, *Stara česma u Drnišu (Morlaken verfamelt am brunnen bei Dernic)*
sredina XIX. st., grafika

(Izvor: Tomić, 2017., 33)

Slika 17. Stara česma ispred franjevačkog samostana u Drnišu

(Snimio: Frane Prpa)

5. BAROKNA ARHITEKTURA GRADA DRNIŠA

Potaknuti Osmanskim neuspjehom pod Bečom 1683. godine stanovništvo sjeverne Dalmacije se „spontano diglo na ustanak“.¹²² Petropoljski župnik fra Petar Tintić i šibenski gvardijan Andrija Resica (Resičić)¹²³ su se početkom studenog 1683. godine susreli s generalnim providurom Dalmacije Donom kako bi u ime naroda i glavarova Petrova Polja, Drniša, Vrlike, Zagore i Cetine zatražili podaništvo, tj. da ih se primi pod mletačko okrilje, a zauzvrat bi narod s tih prostora bio spreman na borbu i obranu protiv Turaka. Krajem 1683. godine Ilija Janković planirao je zauzeti grad Drniš no u konačnici je promijenio plan i napao Ervenik sa jednim odredom. Unatoč tome što je Janković odustao od zauzimanja Drniša, ostatak Morlaka zauzeo je Drniš. Nakon zauzimanja Drniša, Morlaci „opljačkaše i popališe sve turske kuće“.¹²⁴

Antonio Zeno, generalni providur konjaništva, je početkom prosinca 1687. godine odredio „s harambašama i glavarima Kaštela, Trogira i Šibenika da Drniš čvrsto zadrže u svojim rukama“. Predodređeno je da serdar Mate Nakić Vojnović bude na čelu zagorskih krajišnika koji će braniti Drniš. Također, određeno je kako Šibenik treba poslati 200 ljudi u Drniš kao pojačanje tamošnjim krajišnicima.¹²⁵ Odmah po oslobođenju Knina u rujnu 1688. godine organiziran je Kninski teritorij koji se sastojao od Kninske i Drniške Serdarije.¹²⁶

5.1. FORTIFIKACIJSKA ARHITEKTURA

5.1.1. TVRĐAVA GRADINA

U vrijeme Morejskog rata (1684.-1699.) Mlečani napuštaju politiku prema kojoj održavaju vlast isključivo na području koje se može braniti sa mora već svoju vlast šire i na unutrašnjost Dalmacije. S obzirom na navedeno, na području Drniša bilo je potrebno razviti fortifikaciju prilagođenu novim postavkama ratovanja.

Generalni providur Girolamo Cornaro spoznao je stratešku važnost Drnišu te je u siječnju 1688. godine odlučio obnoviti tvrđavu u Drnišu. Obnova utvrde povjerena je Urbanu Fenziju koji je imenovan gouvematourom tvrđave, ali i njene okolice. Uz obnovu utvrde,

¹²² Kosor, 1995b, 186

¹²³ Stanojević koristi naziv Rezivić, a Kosor Resica (Resičić)

¹²⁴ Stanojević, 1962., 30-32

¹²⁵ Kosor, 1995b, 190

¹²⁶ Slukan Altić, 2008., 105

Fenziju je povjereno podizanje zgrada u kojima bi bile smještene „dvije konjaničke satnije, jedna satnija plaćenika i četiri čete krajišnika od kojih će svaka brojiti 50 ljudi“.¹²⁷

Krajem 17. stoljeća, točnije 1698. godine, opći komesar S. Capello je prilikom inspekcije vojničkih nastambi ustvrdio određene nepravilnosti, tj. kako su pojedine prostorije iznajmljene civilima. Shodno navedenom, S. Capello je 17. srpnja 1698. godine izdao naredbu kako se vojničke prostorije ne smiju iznajmljivati privatnicima uz naglasak kako se nepotrebne prostorije mogu iznajmiti samo vojničkim časnicima. U slučaju ako gradski guvernator iznajmi vojničke prostorije vojnicima, a vojska se ne bude imala gdje smjestiti, snosit će posljedice. Capelli nalaže guvernatoru da mora napraviti knjigu u kojoj će popisati sve prostorije u vojarnama uz stanje u kojemu se nalaze. Također, Capelli naglašava kako su stanari dužni nadoknaditi „sve kvarove i štete koje prostorije pretrpe“.¹²⁸

Pisani povijesni izvori o tvrđavi u Drnišu poslije mletačke obnove su veoma oskudni. O izgledu tvrđave nakon mletačke obnove najviše je poznato prema slikovnim prikazima tvrđave, odnosno po vedutama i tlocrtima s početka 18. stoljeća.

Tlocrt drniške tvrđave Gradina kojeg je izradio Giuseppe Juster 1708. godine prikazuje kako je utvrda nadograđena dvama polubastionima i bastionom. Za razliku od zapadnog bastiona koji je imao šiljasti završetak, istočni polubastion je zbog nepravilne konfiguracije terena imao završetak poput kliješta (*tenaglie*). Sjeverni bastion je u odnosu na bočne polubastione bio isturen u prostoru. Bastioni su međusobno bili povezani spojnim zidovima. Uokolo polubastiona i bastiona nalazio se opkop. U sklopu sjeverozapadnog spojnog zida nalazila su se ulazna vrata kojima se pristupalo mostom preko opkopa.

Na polubastionima i bastionima vidljivo je kako su postojali kavaliri, tj. utvrđeni topnički položaji.¹²⁹

Tlocrt *Drniške utvrde Gradina*¹³⁰ iz 1716. godine prikazuje pojednostavljeni prikaz utvrde, ali jasno naznačuje glavne dijelove same utvrde. Na tlocrtu je jasno naznačen stari dio tvrđave – *Castell Vecchio* u sklopu kojega se nalazila *Torrione*, tj. toranj (kružna kula). Prema tlocrtu iz 1716. godine, u sklopu spojnog zida između starog dijela tvrđave i zapadnog

¹²⁷ Kosor, 1995b, 190

¹²⁸ Kosor, 1995b, 192

¹²⁹ Žmegač, 2009., 189

¹³⁰ Zaninović i Žmegač pripisuju tlocrt Giuseppe Juster dok pak Tomić ne navodi autora

polubastiona nalazile su se prostorije namijenjene za smještaj vojske – *Quartieri*. Također, na tlocrtu su jasno naznačena već spomenuta ulazna vrata, tj. *Porta dell Ingresso*.

U vrijeme Malog rata (1715.-1718.) Osmanlije su posljednji put pokušali zauzeti Drniš. U ljeto 1715. godine u vrijeme kada su se Osmanlije spuštale prema Cetini dio vojske od oko 2000 vojnika krenuo je prema Vrbi i Petrovu polju, odnosno Drnišu gdje su doživjeli težak poraz.¹³¹

Generalni providur Zorzi Grimani obašao je tvrđavu u Drnišu u rujnu 1733. godine u pratnji feldmaršala Johanna Matthiasa von der Schulenburga. Schulenburg je prilikom posjeta izrazio mišljenje kako bi „trebalo tvrđavu obnoviti jer bi, u slučaju rata, bila potrebna za obranu primorskih gradova,...“.¹³² Grimani nije dijelio isto mišljenje kao feldmaršal Schulenburg smatrajući kako je potrebna obnova pograničnih utvrda u Kninu, Sinju i Imotskom.¹³³

Generalni providur Francesco Grimani je 1756. godine izdao zakon (*Legge Grimani*) kojim je pokušao urediti zemljišne odnose.¹³⁴ Tom prilikom izrađene su i katastarske mape. Prikaz tvrđave na mletačkom katastru iznimno je bitan zbog toga što sa sigurnošću možemo reći kako je utvrda bila cjelovita sredinom 18. stoljeća, ali isto tako treba naglasiti kako je tvrđava djelomično krivo prikazana. Naime, tvrđava u Drnišu je prikazana sa dva polubastiona i dva bastiona, dok je pak u stvarnosti postojao samo jedan središnji bastion.¹³⁵

Pomicanjem mletačkih granica nakon Morejskog rata i Malog rata utvrda u Drnišu je postepeno krenula gubiti svoju funkciju. Katastarska mapa grada Drniša iz 1828. godine¹³⁶ najbolji je izvor u proučavanju raspada utvrde u Drnišu. Naime, prema katastarskom planu iz 1828. godine vidljivo je kako je stari dio tvrđave s kružnom kulom ostao sačuvan. Linija od starog dijela utvrde do zapadnog polubastiona prati izvornu liniju dok je pak linija na mapi promijenjena u području središnjeg bastiona i zapadnog polubastiona. Shodno navedenom, može se zaključiti kako je prostor bastiona u potpunosti bio uklonjen, a prostor istočnog polubastiona samo djelomično.

¹³¹ Soldo; Šetka, 1965., 146

¹³² Kosor, 1995b, 193

¹³³ Kosor, 1995b, 193

¹³⁴ Vrandečić, 2007., 71

¹³⁵ HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-131., Drniš, 245/2

¹³⁶ mapire, Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century), preuzeto s:

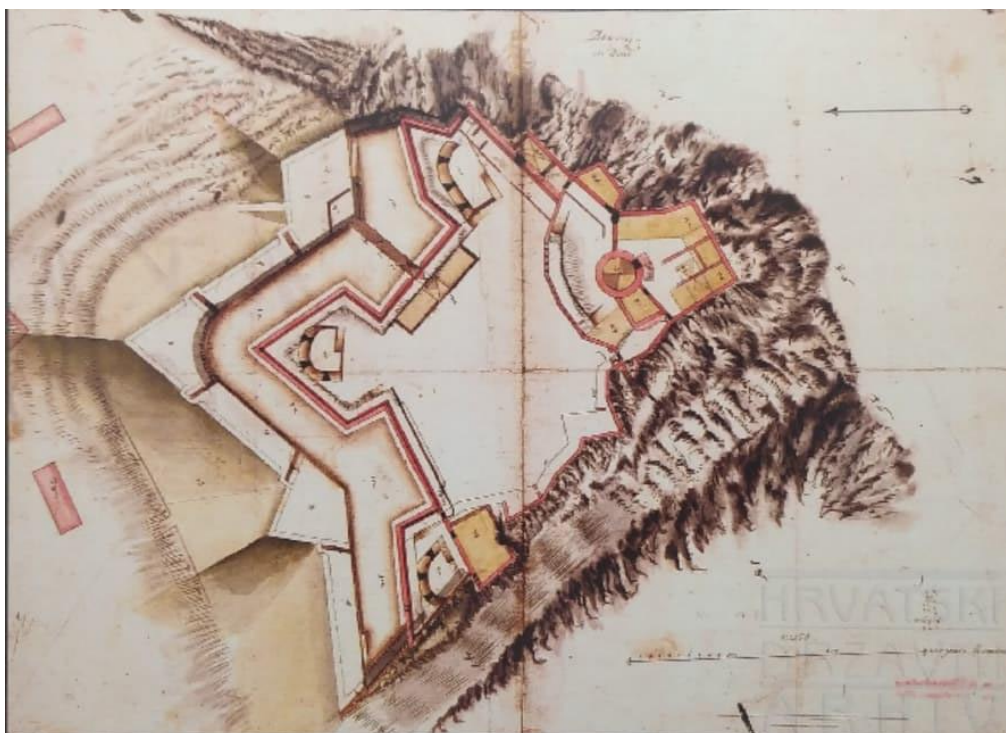
<https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=1797783.9372247236%2C5442942.9203027105%2C1799170.5526909593%2C5443360.935301145> (17. lipnja 2020. godine)

Iz godine u godinu, prepuštena zubu vremena, drniška utvrda Gradina je propala. Kamena građa sa tvrđave domaćem stanovništvu poslužila je u podizanju kuća. Do 20. stoljeća ostao je sačuvan samo stari dio utvrde koji je bio u iznimno lošem stanju 50.-ih godina 20. stoljeća zbog čega će u drugoj polovici 20. stoljeća biti izvršena faksimilna obnova. Radovi prve faze obnove uglavnom su bili vezani uz kružnu kulu-donžon koja je bila definitivno najlošije sačuvani dio utvrde. U donjoj razini sjevernog zida kule nalazio se veliki prošupljeni, otvoreni dio iznad kojega se jasno mogao vidjeti rascjep u zidnoj građi. Južni zid kule nije ostao sačuvan. Krajnji dijelovi kružne kule na jugu bili su skroz, moglo bi se reći, deformirani što je zasigurno uvelike doprinosilo nestabilnosti.

Obnovi utvrde pristupilo se 1965. godine. Prva faza obnove trajala je čak do 1970. godine. Odmah na početku prve faze obnove dozidani su donji krajevi zidova kule na južnom dijelu. U razdoblju 1966. i 1967. godine izvršena je cjelovita obnova zidova kružne kule tijekom koje su sanirani prošupljeni otvori na sjevernoj strani kružne kule kao i unutrašnji zidovi kule. Shodno fotografijama iz fototeke Konzervatorskog odjela u Splitu na kraju prve faze obnove 1969. i 1970. godine sanirani su dijelovi južnog obrambenog zida.

Prema fotografijama iz 1986. godine vidljivo je kako su obrambeni zidovi na jugu tvrđave bili u lošem stanju. Saniranje dijelova južnog zida izvršeno je 1987. godine, a među intervencijama valja istaknuti intervenciju na kutnom, jugozapadnom dijelu zida gdje je zatvoren veliki otvor u zidu i rekonstruiran prozorski otvor. Sanacija istočnog obodnog zida i spojnog zida između kule i istočnog zida izvršena je u prvoj polovici 1988. godine (zgotovljena do svibnja 1988. godine). Tijekom 1988. godine izvršene su dodatne intervencije na kružnoj kuli među kojima valja istaknuti inekitriranje zidina čime se znatno doprinijelo učvršćivanju zidne građe.

ILUSTRACIJE – TVRĐAVA U DRNIŠU

Slika 18. Giuseppe Juster, *Drniška utvrda Gradina*, 1708.

(Izvor: Tomić, 2017., 35)

Slika 19. *Drniška utvrda Gradina*, 1716.

(Izvor: Tomić, 2017. 35)

Slika 20. Mletački katastar s prikazom utvrde Gradina

(HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-131., Drniš, 245/2)

Slika 21. Tvrđava Gradina na katastarskoj mapi grada Drniša iz 1828. godine

(Izvor: mapire, Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century),

<https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=1797783.9372247236%2C5442942.9203027105%2C1799170.5526909593%2C5443360.935301145>, 17. lipnja 2020.)

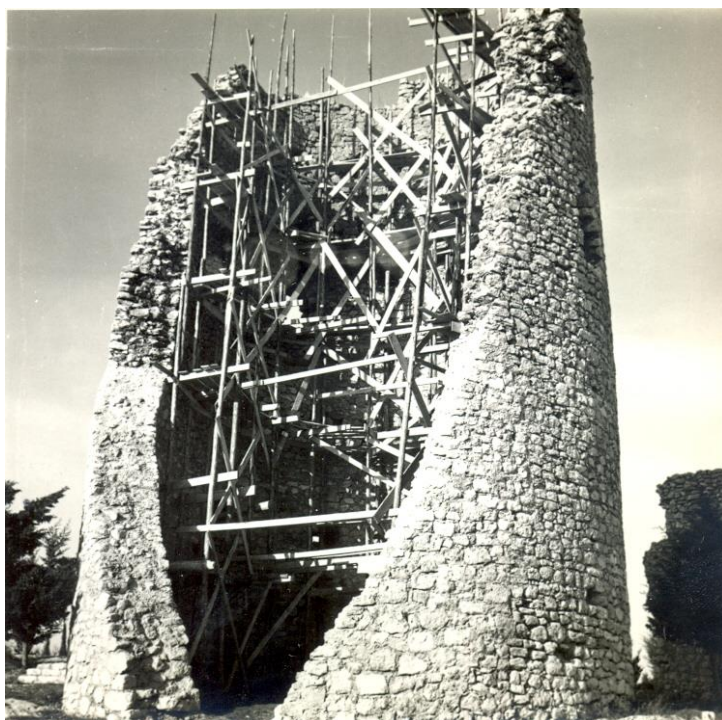
Slika 22. Tvrdava Gradina 1957. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 3956, snimio: Davor Domančić, 2., 1957.)

Slika 23. Kružna kula 1956. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 3945, snimio: Davor Domančić, 2., 1956.)

Slika 24. Obnova kružne kule 1966. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 18851, snimio: Davor Domančić, 12., 1966.)

Slika 25. Kružna kula nakon obnove 1967. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 19613, snimio: Davor Domančić, 1967.)

Slika 26. Obodni zid i spojni zid prije rekonstrukcije 1988. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 85763, snimila: Bosiljka Bezić, travanj 1988.)

Slika 27. Obodni zid i spojni zid poslije rekonstrukcije 1988. godine

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 86605, snimila: Bosiljka Bezić, svibanj 1988.)

Slika 28. Inektiranje zidova kružne kule

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 88519, snimio: D. N., 2. 8. 1988.)

5.1.2. OSTATAK MLETAČKE FORTIFIKACIJSKE ARHITEKTURE

Od ostale fortifikacijske arhitekture iz razdoblja 18. stoljeća svakako valja istaknuti vojarnu u Drnišu čiju je izgradnju preporučio još 1708. godine mletački inženjer Giuseppe D'Andre.¹³⁷ O tome kako je vojarna u Drnišu bila zgotovljena sredinom 18. stoljeća može se doznati iz zamolbe inženjera Ignacije Macanović iz 1764. godine gdje se navodi kako je među ostalim poslovima radio i na zidanju vojarnu u Drnišu.¹³⁸ Na području današnje Poljane

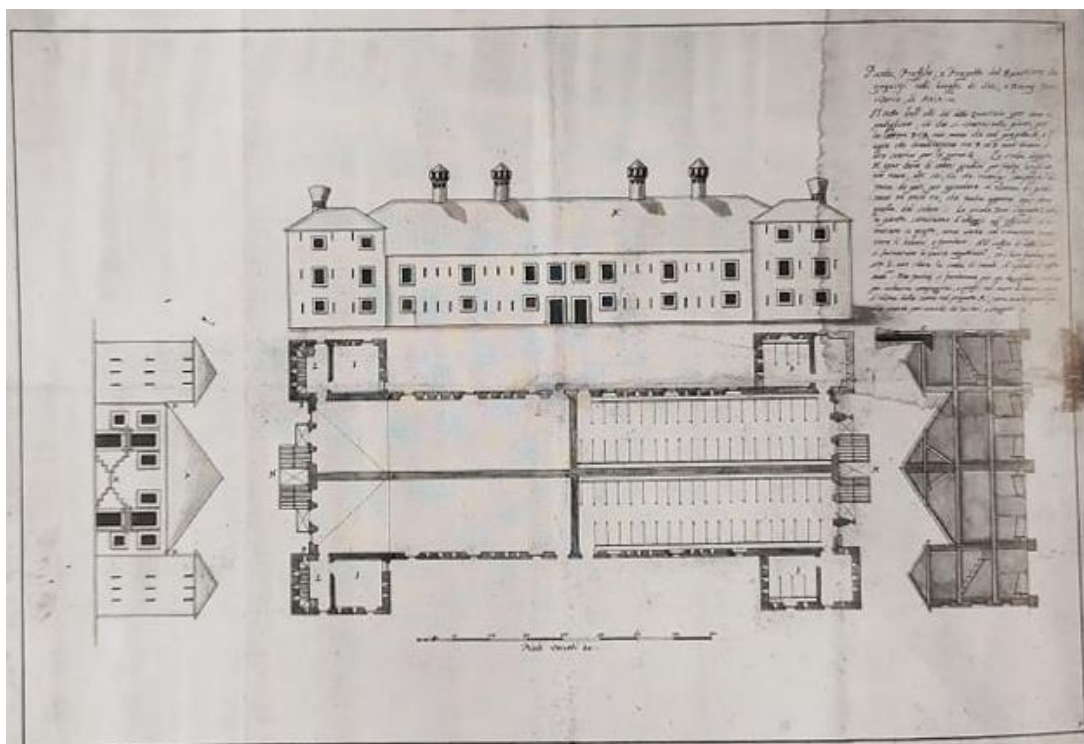
¹³⁷ Bilić, 2013., 165

¹³⁸ Fisković, 1955., 253

izgradnja „palazzina“¹³⁹ i dijela „kvartira“¹⁴⁰ započela je 1758. godine. Izgradnja kvartira dovršena je 1786. godine.¹⁴¹

Uz mletačku vojarnu također valja istaknuti kako je u Drnišu u 18. stoljeću podignuta mletačka konjušnica. Prema planu i presjeku konjušnice iz 1756. godine može se zaključiti kako je prvi kat središnjeg izduženog dijela konjušnice imao sveukupno 100 prostorija za smještaj konja iznad kojih se na drugom katu nalazio prostor sa hranom za konje. Na uglovima konjušnice nalazile su se prostorije u kojima su na drugom katu mogli boraviti službenici.¹⁴² Poznato je kako je inženjer Francesco Cicavo početkom 1782. godine „obnovio dvije štale koje su služile konjici“.¹⁴³

ILUSTRACIJE – OSTATAK MLETAČKE FORTIFIKACIJSKE ARHITEKTURE

Slika 29. Projekt za izgradnju vojarnu za konjicu u Sinju i Drnišu, 18. stoljeće

(Izvor: Bilić, 2013., 38)

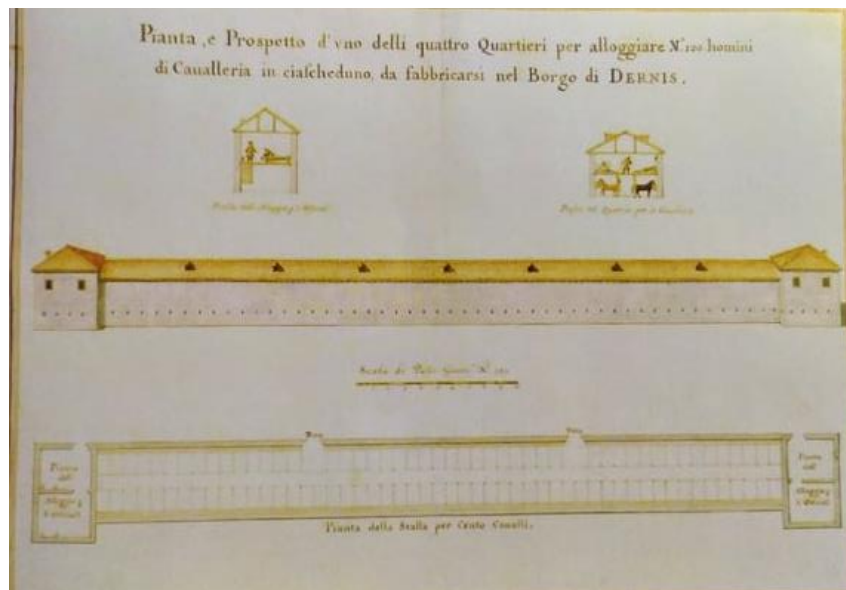
¹³⁹ Palzzina je termin koji označava stanove za časnike

¹⁴⁰ Naziv Kvartir dolazi od francuske riječi quartier što u prijevodu znači stan, vojnički logor. Sama riječ ukazuje na njenu funkciju – „vojarnu u kojoj je smještena hrvatska konjica“; Portal za kulturni turizam (<http://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/sinj/1775/opsirnije/>, 26. lipnja 2020.)

¹⁴¹ Tomić, 2017., 36

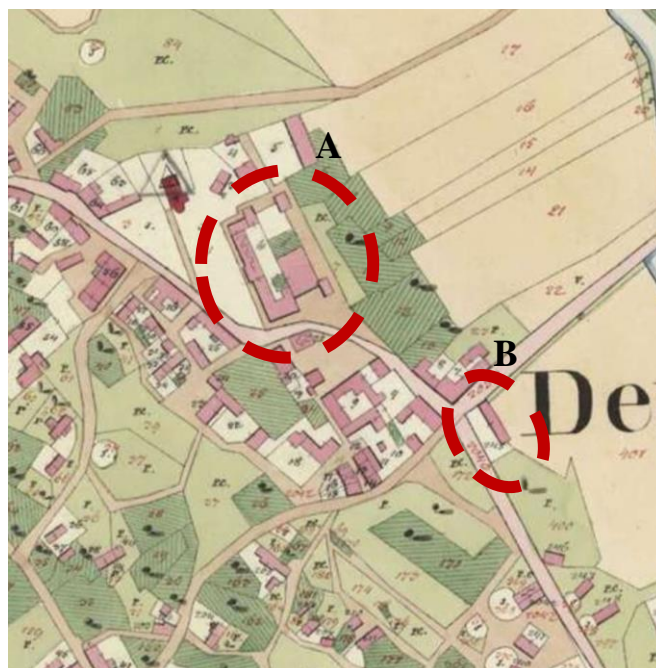
¹⁴² Vidi slika 30.

¹⁴³ Bilić, 2013., 160

Slika 30. Plan i presjek Mletačke konjušnice u Drnišu

(Izvor: Tomić, 2017., 37)

Slika 31. Katastarska mapa Drniša iz 1828. godine s prikazom vojarne (A) i konjušnice (B)

(Izvor: mapire, Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century),

https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1798215.4293854735%2C5443501.040687079%2C1798770.175315876%2C5444206.824313546&fbclid=IwAR3mafPCBqhKGHARYtc3PQTbS_cuP678l7OxS23JcS2Nk7IgXJ8i07m2ccc, 26. lipnja 2020.)

5.2. SAKRALNA ARHITEKTURA

5.2.1. CRKVA SV. ANTE U DRNIŠU

Šibenski knez A. Emo poklonio je visovačkim franjevcima džamiju Halil-hodže 30. kolovoza 1670. godine, a odluku o poklanjanju Halil-hodžine džamije potvrdio je generalni providur Girolamo Cornaro dana 12. ožujka 1689. godine. Visovački franjevci su džamiju preuredili u crkvu koja je prvotno bila posvećena Gospi od Ružarija, a potom sv. Anti. Prilikom pohoda. Nakon preuređivanja župski obredi su se prestali obavljati u crkvi sv. Ivana Krstitelja i počeli su se obavljati u crkvi sv. Ante. Biskup Ivan Dominik Calegari je u opisu kanonskog pohoda u Drniš 23. i 24. travnja 1693. godine nazvao crkvu sv. Ante župskom. Tom prilikom zabilježeno je kako je crkva sv. Ante posjedovala oltar posvećen sv. Anti i najosnovnije crkveno ruho i namještaj. Prilikom kanonskog pohoda 7. kolovoza 1698. godine zabilježeno je kako je uz oltar sv. Ante crkva posjedovala i oltar Gospina uznesenja.¹⁴⁴ Na oltaru Gospina Uznesenja nalazila se oltarna pala na kojoj je bila prikazana Blažena Djevice Marija te sv. Jeronim i sv. Roko. Već 1709. godine zabilježeno je kako je crkva imala oltar posvećen sv. Petru na kojemu se nalazila „pala s prikazom Djevice Marije, sv. Petra, sv. Roka, sv. Ante i sv. Blaža“.¹⁴⁵ Na oltaru sv. Ante nalazio se kip sv. Ante sa malenim Isusom u ruci. Sv. Ante i maleni Isus bili su okrunjeni srebrenim krunama. Od ostalog liturgijskog inventara crkva je posjedovala „2 srebrena kaleža, jednu srebrenu piksidu, 3 albe (košulje) i 3 misnice“.¹⁴⁶ U izvještaju biskupa Karla Antuna Donadonija navodi se kako je crkva 1725. godine bila dobro opremljena i održavana. Biskup Donadoni tražio je obnovu tabernakula ili nabavku novoga te nabavku nove, ljepše krstionice koja bi se trebala smjestiti na prikladnije mjesto od dotadašnjeg.¹⁴⁷ U izvještajima kanonskih pohoda iz 1738. i 1741. godine zabilježeni su „manji zahvati na bočnim oltarima, popravak poda i nabavku plitice za krstionicu“.¹⁴⁸ Za razliku od ranijeg izvještaja biskupa Donadonija iz 1725. godine, biskup Ivan Calebotta izvještava o lošem stanju crkve. Biskup Calebotta ističe potrebu za obnovom pročelja, krova i poda. Također, biskup Calebotta navodi kako je potrebno obnoviti sliku sv. Ante, spustiti oltar Blažene Djevice Marije za četiri prsta te izraditi novu oltarnu palu za taj oltar te urediti krstionicu. Samostanski kapitul na Visovcu donio je odluku 1776. godine kako će se krenuti u temeljitu obnovu crkve. Prilikom

¹⁴⁴ Kosor, 1995b, 211

¹⁴⁵ Tomić, 2017., 54

¹⁴⁶ Kosor, 1995b, 211

¹⁴⁷ Kosor, 1995b, 211

¹⁴⁸ Tomić, 2017., 58

obnove poda kosti iz grobnica unutar crkve su prebačene u zajedničku grobnicu. Uz pod, obnovljen je i krov te je nabavljen novi namještaj. Cijela obnova izvršena je do 1780. godine.¹⁴⁹

Zvonik uz crkvu sagrađen je devedesetih godina 18. stoljeća. S obzirom kako se upravo u to vrijeme urušila crkvice sv. Barbare uslijed udara groma, Grgur Nakić je zatražio dozvolu od generalnog providura Angela Dieda da upotrijebi kamenje sa razrušene crkve. Generalni providur je pismom od 19. svibnja 1790. godine dozvolio upotrebu kamenja sa razrušene crkve. Nedugo nakon početka izgradnje zvonika vlasnici crkve sv. Barbare, braća Bojčić, požalila su se kninskom providuru J. A. Corner kako je tim činom povrijeđeno vlasništvo. S obzirom na pritužbu braće Bojčić, kninski providur Corner i generalni providur Diedo donijeli su odluku o zabrani upotrebe kamenja sa crkve sv. Barbare. U konačnici, župnik fra Bone Bilušić nastavio je gradnju zvonika bez kamene građe sa urušene crkve sv. Barbare. Po završetku radova na zvonik su postavljena i crkvena zvona. Prema datumu sastanka Bratovštine sv. Ivana na kojem je odlučeno kako će se podignuti parnica protiv župnika fra Bone Bilušića zasigurno se može zaključiti kako je zvonik bio podignu do 2. rujna 1792. godine. Naime bratovština je pokrenula parnicu protiv župnika Bilušića zbog toga što je „prisvojio kamenje sv. Barbare i zvona sv. Ivana i da je viškom milostinje od zvona obnovio sakristiju crkve sv. Ante. U konačnici, župnik Bilušić je dobio Parnicu protiv Bratovštine sv. Ivana.¹⁵⁰

Drniška općina je od visovačkog samostana u više navrata potraživala da se crkva sv. Ante ustupi drniškoj župi. Posljednji put drniška općina se pokušala nagoditi 1842. godine. Pokušaj nagodbe između drniške općine i visovačkog samostana je propao te se shodno tome drniška općina od 1846. godine krenula zalagati za izgradnju nove velike crkve. Kako se pitanje izgradnje veće crkve u Drnišu nije riješilo, drniški župnik fra Ante Jukić (1856.-1858.) je 12. travnja 1856. godine zatražio pomoć od cara Franje Josipa I. u iznosu od 2000 forinti kako bi se proširila crkva sv. Ante. Otprilike dva mjeseca kasnije sličnu molbu uputio je i namjesništvu u Zadar. Na blagdan sv. Roka 1856. godine župnik Jukić je poslao treću molbu upućenu ministarstvu bogoštovlja i nastave u Beču gdje se navodi kako mu je za dovršenje tad već započetog posla potrebno još 2000 forinti. Nije poznato koliko je župnik Jukić dobio novčanih sredstava na osnovi zamolbi, ali svakako je u konačnici uspio u svom naumu. Godine 1857. crkva sv. Ante bila je produžena za desetak metara na zapadu.¹⁵¹ Najbolji svjedok izgleda crkve

¹⁴⁹ Tomić, 2017., 58

¹⁵⁰ Kosor, 1995b, 212-213

¹⁵¹ Kosor, 1976., 103-105

nakon izgradnje proširenja je akvarel Petra Zečevića¹⁵² iz 50.-ih godina 19. stoljeća. Zapadni nadograđeni dio bio je pravokutnog oblika s dvostrešnim krovom. Za razliku od danas, krovna streha je bila postavljena u smjeru sjever-jug. Na završetku krova nalazio se latinski križ. Pročelje crkve bilo je jednostavno izvedeno. U središtu se nalazio glavni ulaz u crkvu, a sa svake strane po jedan prozor. Zahvaljujući obrnutom smjeru krovne strehe pročelje nije završavalo zabatom.

Poznato je kako se crkva u drugoj polovici 19. stoljeća, a pogotovo početkom 20. stoljeća nalazila u lošem stanju. Tehničar Makautz pregledao je crkvu sv. Ante 7. svibnja 1876. godine i ustanovio je kako bi za obnovu crkvu bilo potrebno utrošiti „za radove na kupoli 208 f, za obnovu krova na Jukićevu dijelu 65 f, za ponovno žbukavanje 250,25 f i za uklanjanje vlažnih mrlja 45 f“.¹⁵³ Početkom 1903. godine u vrijeme župnika fra Krste Belamarića crkva se i dalje nalazila u lošem stanju. Belamarić je upozoravao kako je krov „sasma propao, a kupola (turska džamija) od velike vlage gotova da se sruši“.¹⁵⁴ U vrijeme Belamarićeva nasljednika, fra Šimuna Perkovića (1904.-1909.) crkvi sv. Ante je na istočnoj strani bio nadograđen prezbiterij.¹⁵⁵

U vrijeme drniškog župnika fra Ante Bilonića (1909.-1920.) podignut je glavni oltar sv. Ante i bočni oltar Gospe od Zdravlja. Oltar sv. Ante izradio je Teffirinio Grassi iz Splita, a prema ugovoru od 27. travnja 1910. godine poznato je kako su neki „dijelovi morali biti izrađeni od određene vrste mramora, neki iz mozaika zlatne boje“.¹⁵⁶ Bilonić je također 1910. godine dao promijeniti popločanje u crkvi. Početkom Velikog rata, tj. Prvog svjetskog rata u crkvi je podignut oltar Gospe od Zdravlja.¹⁵⁷

Konzervatorski ured u Splitu je 17. veljače 1932. godine novčano potpomogao popravak crkve sv. Ante i osmanskog minareta u Drnišu sa 1250 dinara. Unatoč popravcima, kupola se urušila krajem ožujka 1951. godine. Nakon što se kupola urušila drniški župnik fra Jakov Vrdoljak prodao je jednu crkvenu kuću u Drnišu. S obzirom kako novac od prodaje te prikupljeni milodari od župljana nisu bili dostatni za ponovno podizanje kupole, crkva je sanirana tako što je podignut dvostrešni krov. U unutrašnjosti je izveden ravni drveni strop. Otprilike tri godine su protekle od rušenja kupole do završetka radova na crkvi. Crkva se

¹⁵² Vidi slika 32.

¹⁵³ Kosor, 1995c, 397

¹⁵⁴ Kosor, 1995c, 397

¹⁵⁵ Kosor, 1995c, 397

¹⁵⁶ Kosor, 1995c, 397

¹⁵⁷ Kosor, 1995c, 397

ponovno krenula koristiti za potrebe župe 21. studenog 1954. godine. Valja naglasiti kako se prilikom urušavanja kupole uništio oltar Srca Isusova. Novi oltar Srca Isusova, kojeg je izradio Ante Frank iz Splita, postavljen je u crkvu 16. lipnja 1959. godine.¹⁵⁸

Radovi na faksimilnoj rekonstrukciji kupole pokrenuti su tek 1988. godine pod vodstvom Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture. Projekt obnove izradio je Egon Lokošek. Odlučeno je kako će se izvesti rekonstrukcija kupole u ferocementu. Naime, zbog toga što su prošupljeni u vrijeme proširivanja crkve, sjeverni i južni zid ne bi mogli podnijeti težinu kamena.¹⁵⁹ Valja naglasiti kako su prilikom obnove kupole pronađeni glineni ćupovi u svodu kupole, tj. na području JZ pandativa.

U razdoblju od 1988. do 1990. godine nije izvršena samo faksimilna obnova kupole već su izvršeni svi potrebni radovi na crkvi i zvoniku. U razdoblju od 1989. do 1990. godine promijenjeno je krovništvo iznad predvorja (zapadnog produžetka) i prezbiterija (istočnog produžetka). Zamijenjeni su oštećeni elementi vijenca na sjevernom zabatu. Tijekom 1990. godine izvršena su arheološka istraživanja podnih grobnica u unutrašnjosti crkve. Također, na zvoniku je izvršeno ojačanje zvona te je postavljena nova metalna konstrukcija.

Crkva sv. Ante u Drnišu je, kao i većina sakralne arhitekture na drniškom području, stradala tijekom Domovinskog rata. Ivo Šprljan navodi kako je miniranje izvršeno 13. lipnja 1992. godine, dakle na svetkovinu sv. Ante.¹⁶⁰ Tijekom razgovora s Katicom Mazalin saznao sam kako miniranje zvonika nije izvršeno 13. lipnja 1992. godine već 11. ili 12. lipnja 1992. godine. Mazalin, koja je tada živjela ispod crkve sv. Ante, prisjeća se kako je na dan miniranja zvonika padala velika kiša te kako je oko šest sati popodne vidjela grupu od šest vojnika kako pokriveni kabanicama idu prema crkvi sv. Ante. Vojnicima se ispod kabanica nazirali obrisi velikog tereta. S obzirom kako je u vrijeme okupacije u Drnišu vladao policijski sat koji je započinjao u 19 sati, Mazalin se nalazila u kući. Prisjeća se kako je negdje između 19:30 i 20 sati došlo do strašne detonacije te kako su krhotine zvonika letjele na sve strane. Tako je dio krhotina završio i u vrtu kuće gdje je živjela Katica Mazalin.¹⁶¹ Na fotografijama iz fototeke Konzervatorskog odjela u Splitu vidljivo je kako je prilikom miniranja srušen drugi kat zvonika i piramidalno krovništvo. Tijekom detonacije dio građe je pao sa zvonika na krovništvo zapadnog dijela crkve uništivši tako dio krovništva te kora.

¹⁵⁸ Kosor, 1976., 105-106

¹⁵⁹ Tomić, 2017., 58

¹⁶⁰ Šprljan, 1999., 190

¹⁶¹ Razgovor s Katicom Mazalin obavio sam 6. svibnja 2019. godine i 21. lipnja 2020. godine

Drniš je u konačnici oslobođen 5. kolovoza 1995. godine u veličanstvenoj vojno-redarstvenoj akciji Oluja. Odmah po povratku franjevacu u Drniš dolazi do obnove uništenih i pokradenih crkava. Glavni inicijator obnove sakralne arhitekture na području Drniša bio je tadašnji župnik fra Ante Čavka. U razgovoru s fra Antom Čavkom potvrđen mi je podatak kako je urušena građa zvonika očišćena do kraja iste godine. Radovi na crkvi zgotovljeni su do blagdana sv. Ante 13. lipnja 1996. godine.¹⁶²

Na obnovi crkve sv. Ante u Drnišu radili su imotski klesari Iko i Mislav Rebić. Zvonik je, kako navodi Šprljan, „izveden prema temeljnom uzorku nekadašnjeg stanja“.¹⁶³ Katica Mazalin ipak ističe kako je poslijeratni zvonik nešto niži u odnosu na poslijeratni.¹⁶⁴ Također, metodom rekonstrukcije izvršena je obnova oltara u crkvi.¹⁶⁵ Tijekom poslijeratne obnove izvršeno je par promjena na crkvi sv. Ante. Najuočljivija promjena odnosila se na zazidavanje ulaza u pjevalište koje se nalazilo na gornjoj, zapadnoj strani južnog pročelja. Naime, na fotografijama iz 1977. vidljivo je kako nije postojalo pristupno stepenište za koje je ulaz sa južne strane bio jedini mogući pristup koru. Na fotografijama iz fototeke Konzervatorskog odjela u Splitu vidljivo je kako su izvorni prozori stare džamije bili u potpunosti zazidani te je bio vidljiv samo plitki reljef završnog, vitičastog luka. Na fotografijama iz studenog 1990. godine vidljivo je kako se isto stanje održalo na izvornom prozoru džamije na južnoj strani pročelja dok je pak na sjevernom pročelju vidljivo kako su dva izvorna prozora u donjoj razini bila u potpunosti zazidana, a u gornjoj razini su bili izvedeni u plitkom reljefu s vitičastim završetcima. Tijekom posljednje obnove u unutrašnjosti je došlo do promjene drvenog bačvastog svoda.

Crkva sv. Ante je jednobrodna longitudinalna građevina s kvadratnim završetkom na istočnoj strani. Zapadno pročelje crkve sv. Ante jednostavno je izvedeno. Donji, kvadratni dio pročelja uokviren je lezenama te sadrži portal i rozetu. Prag portala je blago uzvišen. Sastoji se od dovratnika i nadvratnika koji blago izlaze u prostor. Nadvratnik se prema svom završetku jasno širi i istupa u prostor. U istoj osi s portalom nalazi se rozeta u čijem središtu je izveden reljef Hrvatske šahovnice. Pročelje završava trokutastim zabatom u čijem središtu se nalazi otvoreni okulus. Trokutasti zabat završava malenim kamenim latinskim križem. Na zapadnom dijelu sjevernog pročelja crkve u gornjoj razini nalazi se polukružni prozorski otvor. Sjeverni zid nekadašnje džamije sadrži dva izvorna otvora koja su zazidana, ali se za razliku od prije

¹⁶² Razgovor s fra Antom Čavkom, poslijeratnim drniškim župnikom, obavio sam 5. travnja 2019. godine

¹⁶³ Šprljan, 1999., 190-191

¹⁶⁴ Razgovor s Katicom Mazalin obavio sam 6. svibnja 2019. godine

¹⁶⁵ Šprljan, 1999., 191

Domovinskog rata, jasno vidi oblik nekadašnjih prozora s plitko izvedenim vitičastim završetcima. U gornjoj razini nalazi se izvorni prozorski otvor s vitičastim završetkom. Istočni dio sjevernog pročelja sastoji se od dva prozorska otvora. Južno pročelje na zapadnoj strani sastoji se od vrata u donjoj razini te zazidanih vrata i polukružnog prozora na gornjoj razini. Gornjoj razini može se pristupiti preko stepeništa i platforme. Južno pročelje nekadašnje džamije sadrži zazidani izvorni otvor s vitičastim, plitko udubljenim reljefnim završetkom te prozorskim otvorom u gornjoj razini. Istočni dio južnog pročelja sastoji se od dva prozorska otvora i vrata. Začelje crkve sadrži prozorski otvor iznad kojega se u istoj osi nalazi maleni okulus.

Odmah na ulazu u crkvu zapažaju se dva stupa s kapitelima koji su ukrašeni motivom mukarne. Uz desni stup nalazi se krstionica s posvećenom vodom. Stupovi služe kao nosači kora, tj. crkvenog pjevališta kojemu se pristupa stepeništem. Na koru se s unutarnje strane vidi zazidani nekadašnji ulaz koji je povišen od poda cca 40-50 cm. Katja Mazalin navodi kako je prije postojalo maleno drveno stepenište kojim se silazilo.¹⁶⁶ Također, s lijeve strane zazidanog ulaza nalazi se malena škropionica koja je izgubila svoju ulogu zazidavanjem ulaza. U donjoj razini crkve nalazi se ispovjedaonica. U zapadni, donji dio crkve može se pristupiti s bočnih vrata uz koja se nalazi malena škropionica.

Zapadni i središnji dio međusobno su odvojeni visokim lukom. S lijeve i desne strane luka izvedene su malene niše s polukružnim završetcima. Unutar niše s lijeve strane smješten je kip sv. Ane, a unutar niše s desne strane smješten je kip sv. Male Terezije.¹⁶⁷ Središnjim prostorom dominira kupola koja počiva na pandativima s motivima mukarne. U središnjem djelu ističu su oltari posvećeni Gospi od Zdravlja¹⁶⁸ te Presvetom Srcu Isusovu.¹⁶⁹

Prostor između broda i prezbiterija odvojen je trijumfalnim lukom. U donjoj razini trijumfalnog luka također su izvedene malene niše s polukružnim završetcima. U lijevu nišu smještena je skulptura Blažene Djevice Marije s malenim Isusom u naručju, a u desnu nišu je smještena skulptura sv. Franje Asiškog.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Razgovor s Katicom Mazalin obavio sam 6. svibnja 2019. godine

¹⁶⁷ U identifikaciji skulptura smještenih u nišama pomogao mi je drniški župnik fra Damir Čikara 24. lipnja 2020. godine

¹⁶⁸ Na fotografiji iz 1977. godine vidljivo je kako završetak oltara Gospe od Zdravlja zaklanja prozorski otvor. Danas više ne postoji zabatni završetak oltara s anđelom na vrhu i tri skulpturalne fijale kao ni dvije izdužene, veće fijale na rubovima gornjeg dijela oltara.

¹⁶⁹ Na fotografiji iz 1977. godine vidljivo je kako je oltar izvorno imao drukčiji završetak koji je djelomično poništavao svjetlost.

¹⁷⁰ U identifikaciji skulptura smještenih u nišama pomogao mi je drniški župnik fra Damir Čikara 24. lipnja 2020. godine

Prostor prezbitarija uzdignut je za jednu stepenicu s obzirom na ostatak crkve. Prostor između broda i prezbitarija izvorno je bio odijeljen balustradom. Na prostoru prezbitarija nalaze se ambon i oltarna menza koja se nalazi na povišenom dijelu. Cijelim prostorom dominira oltar sv. Ante.¹⁷¹

Zvonik je smješten uz južno pročelje crkve uz koje je povezan preko platforme kojoj se pristupa stepeništem. Zvonik je pravokutnog tlocrta, a sastoji se od tri nivoa. Prizemlje je rastvoreno s po jednim kružnim prozorom na svakoj strani dok je pak prvi kat rastvoren s izduženim, polukružno zaključenim otvorom na svakoj strani. Drugi kat zvonika je rastvoren s po dva polukružno zaključena luka na svakoj strani. Zvonik je okrunjen četverostranim piramidalnim završetkom

Meštrovićev kip sv. Ante postavljen je 1988. godine ispred crkve sv. Ante u Drnišu no ubrzo je uništen tijekom Domovinskog rata nakon što je velikosrpski agresor minirao zvonik. Od prvotnog kipa ostala je sačuvana samo ruka koja se danas nalazi u Gradskom muzeju Drniš.¹⁷² Za „povratak“, odnosno novi odljev kipa ponajviše je zaslužna je *Provincija Presvetog Otkupitelja*. Novi odljev brončanog kipa postavljen je ispred crkve sv. Ante 8. lipnja 2017. godine, a blagoslovio ga je tadašnji visovački gvardijan fra Božo Duvnjak na svetkovinu sv. Ante 13. lipnja 2017.¹⁷³

¹⁷¹ Oltar sv. Ante je izvorno imao dva anđela iznad lijevog i desnog završetka oltara. Također gornji dio oltara bio je uređen pitarima s cvijećem. (Kosor, 1976., 105.). Na fotografiji iz 1976. godine vidljivo je kako se na začelju apside sa lijeve i desne strane nalaze slike. Katica Mazalin se prisjeća kako je jedna od slika bila djelo *Sv. Franjo Asiški u molitvi* od Bernarda Strozija iz prve polovice 17. stoljeća.

¹⁷² Šprljan, 1999., 191.

¹⁷³ Jelčić Stojaković, Matilda, „Jači od mine! Sveti Ante opet među Drnišanima“, <https://sibenski.slobodnadalmacija.hr/sibenik/vijesti/zupanija/jaci-od-mine-sveti-ante-opet-medu-drnisanima-foto-490747>, 24. lipnja 2020.

ILUSTRACIJE – CRKVA SV. ANTE U DRNIŠU

Slika 32. Petar Zečević, *Crkva sv. Ante u Drnišu*, oko 1850., akvarel

(Izvor: Tomić, 2017., 54)

Slika 33: Fotografija crkve sv. Ante u Drnišu početkom 20. stoljeća

(Izvor: Facebook stranica Gradskog muzeja Drniš,

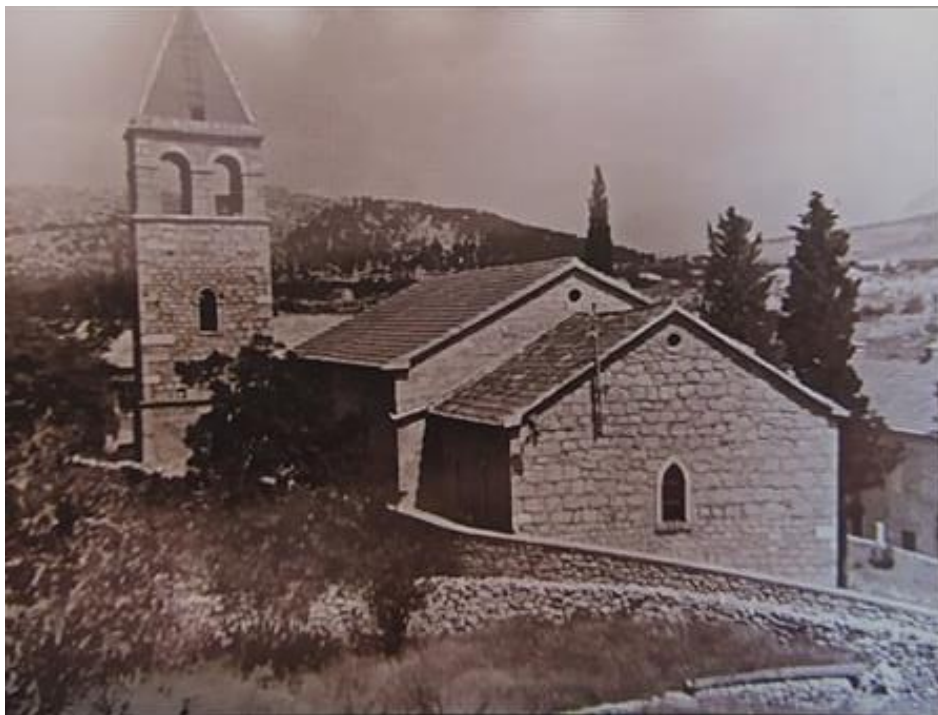
<https://www.facebook.com/531093593632557/photos/a.531345770274006/19730581594360>

[86/?type=3&theater](https://www.facebook.com/531093593632557/photos/a.531345770274006/1973058159436086/?type=3&theater))

Slika 34. Crkva sv. Ante prije rušenja kupole 1950. godine

(original fotografija se nalazi u Franjevačkom samostanu u Sinju; Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 47141, fotografiju je presnimila: Valdivija Brtan. 24. veljače 1980.)

Slika 35. Crkva sv. Ante poslije urušavanja kupole sa dvostrešnim krovom

(Izvor: Tomić, 2017., 57)

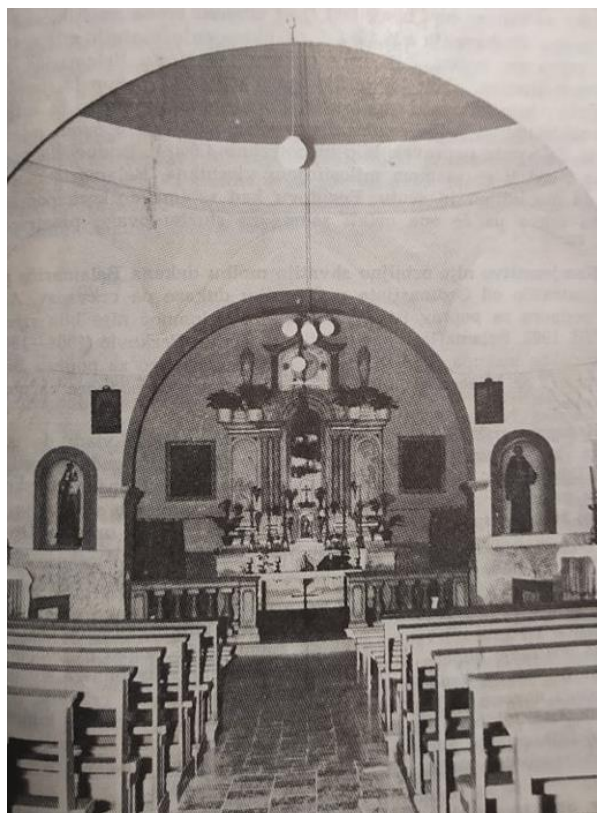
Slika 36. Oltar Presvetog Srca Isusova

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 38667, snimio: Živko Bačić, 28. listopada 1977.)

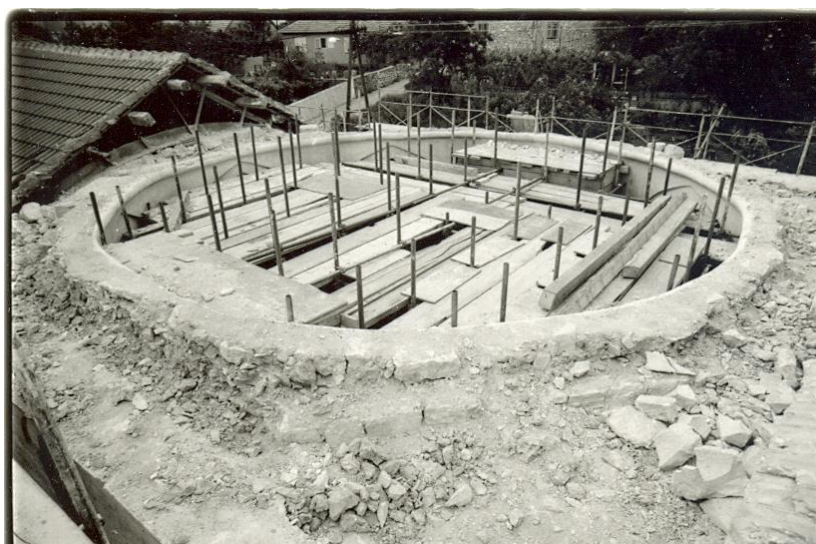
Slika 37. Oltar Gospe od Zdravlja

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 38669, snimio: Živko Bačić, 28. listopada 1977.)

Slika 38. Crkva sv. Ante

(Izvor: Kosor, 1976., 105.)

Slika 39. Radovi na faksimilnoj rekonstrukciji kupole crkve sv. Ante u Drnišu

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 90953, snimio: Davor Domančić, 5. srpnja 1989.)

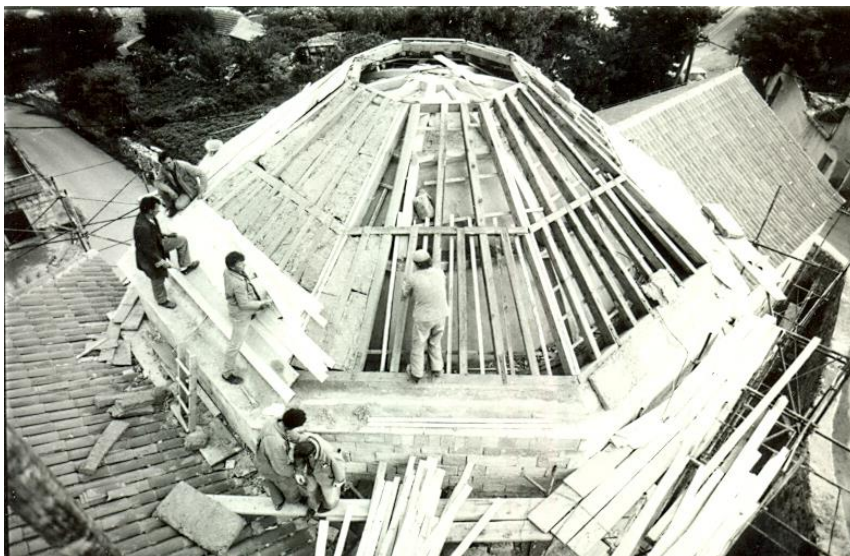
Slika 40. Sadra i glineni ćupovi u JZ pandativu

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 90946, snimio: Božo Vukičević, 11. srpnja 1989.)

Slika 41. Armatura ferocementene kupole

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 94196, snimio: Goran Nikšić, 1. veljače 1990.)

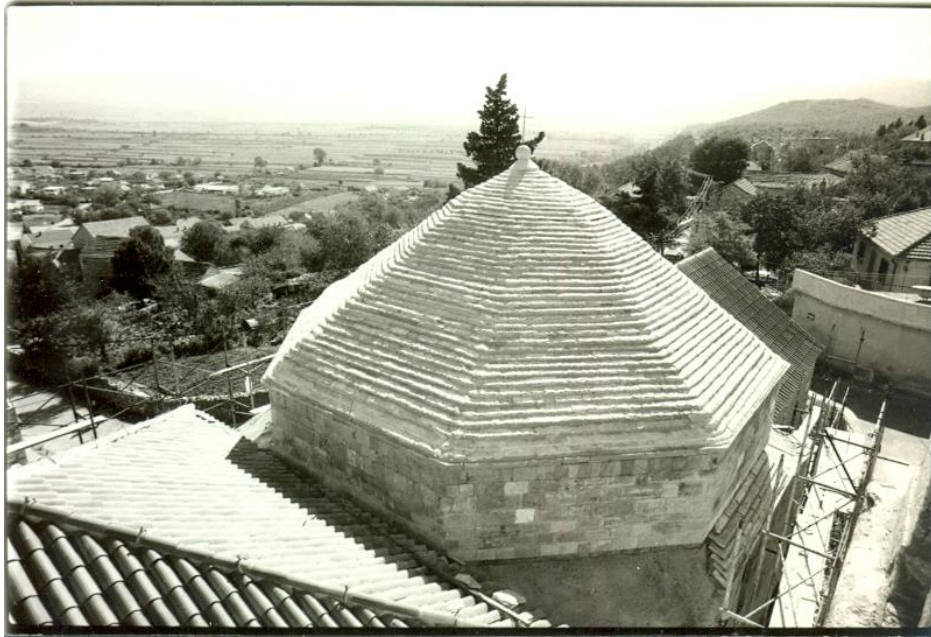
Slika 42. Postavljanje dašćane oplate na krov iznad kupole

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 96657, snimio: Goran Nikšić, 7. lipnja 1990.)

Slika 43. Ferrocementna kupola

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 94009, snimio: Goran Nikšić, 19. veljače 1990.)

Slika 44. Kupola pokrivena kamenim pločama

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 97093, snimio: Goran Nikšić, 7. rujna 1990.)

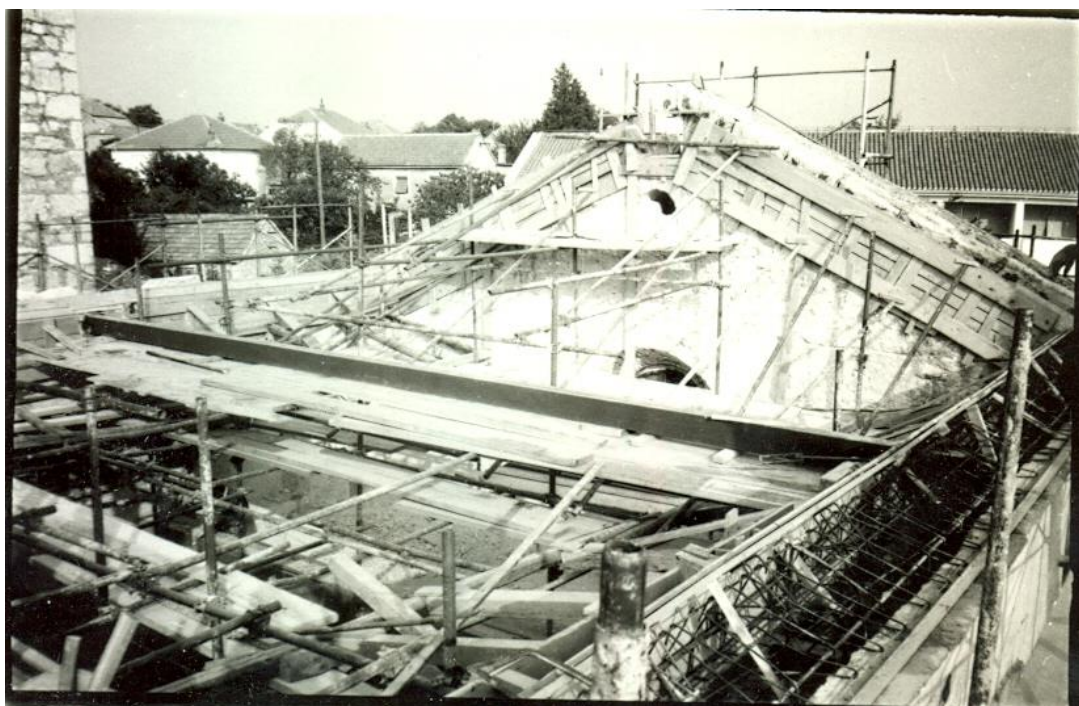
Slika 45. Arheološka iskanja u unutrašnjosti crkve sv. Ante u Drnišu

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 98689, snimio: Goran Nikšić, 20. studenog 1990.)

Slika 46. Radovi na krovu iznad zapadnog produžetka crkve sv. Ante

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 90972, snimio: Davor Domančić, 8. srpnja 1989.)

Slika 47. Radovi na krovu iznad prezbiterija

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 95722, snimio: Goran Nikšić, kolovoz, 1989.)

Slika 48. Ratno oštećenje zvonika

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 116529, kolovoz 1995.)

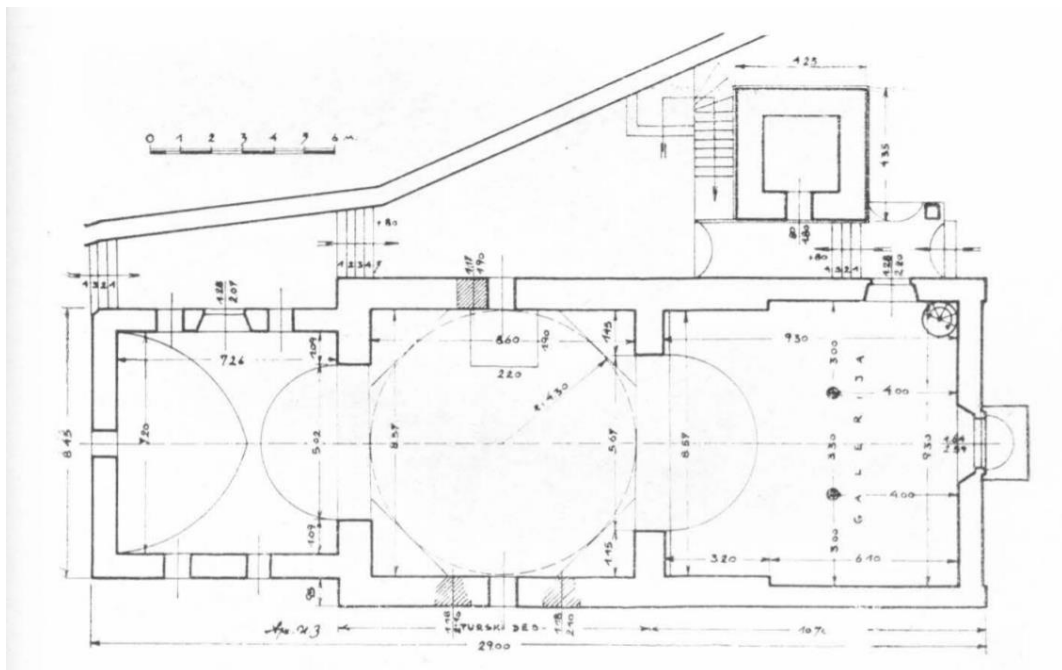
Slika 49. Unutrašnjost crkve nakon vojno oslobodilačke akcije Oluja (u donjem dijelu crkve vidi se urušena podna građa i stepenište koje je najvjerojatnije izrađeno tijekom posljednje prijeratne obnove)

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 116654. kolovoz, 1995.)

Slika 50. Saniranje ratnih oštećenja na crkvi sv. Ante u Drnišu

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 117383, snimio: Davor Domančić, 8. prosinca 1995.)

Slika 51. Tlocrt crkve sv. Ante u Drnišu

(Izvor: Zdravković, 1956., 193)

Slika 52. Crkva i zvonik sv. Ante u Drnišu

(Snimio: Frane Prpa)

Slika 53. Ivan Meštrović, *Sv. Ante*, bronca, odljev iz 2017.

(snimio: Frane Prpa)

5.2.2. CRKVA SV. BARBARE

Kao što je džamija Halil-hodže bila prenamijenjena u crkvu sv. Ante tako je i džamija Šahin-age Terzibalića prenamijenjena u crkvu sv. Barbare. Naime, kako navodi Kosor, drniški obrtnici Mate, Bojčić, Franjo Kurtović, Mate Piličić i drugi su 1690. godine zamolili tadašnjeg generalnog providura Daniela Dolfina da im dozvoli osnovati „Topničku školu – Scuola de Bombardieri i pokloni malu džamiju koju bi oni o svom trošku obnovili i pretvorili u crkvicu sv. Barbare“¹⁷⁴, zaštitnice topničke škole. Generalni providur Dolfin je pristao na njihovu molbu 3. srpnja 1692. godine. Biskup Calegari je tijekom kanonskog pohoda zabilježio kako je džamija bila trošna te kako je imala minaret i oltar na kojemu su se nalazila „dva svijećnjaka, križ i oltarnik“.¹⁷⁵ O trošnosti džamije Šahin-age Terzibalića, tj. crkvice sv. Barbare najbolje svjedoči podatak kako joj je strop bio crn od vlage. Nakon što „Topnička škola“ nije ustanovljena crkva sv. Barbare je s vremenom sve više bila zapuštena, a u konačnici je uništena udarom groma krajem 90.-ih godina 18. stoljeća.¹⁷⁶

Na Justerovoj veduti Drniša iz 1708. godine podno tvrđave je prikazana *Moschea* (džamija), a ustvari je riječ o crkvi sv. Barbare.

ILUSTRACIJE – CRKVA SV. BARBARE

Slika 54. Ulomak Justerove vedute iz 1708 godine s prikazom tvrđave na kojem se vidi crkva sv. Barbare (E)

(Izvor: Gaurina; Zaninović, 2010., 24-25)

¹⁷⁴ Kosor, 1995b, 214

¹⁷⁵ Kosor, 1995b, 214

¹⁷⁶ Kosor, 1995b, 214

5.2.3. CRKVA SV. ROKA

„Svi koji obole od kuge i zaištu pomoć po zagovoru sv. Roka, sluge Božjega, bit će iscijeljeni“¹⁷⁷

Sv. Roko, zaštitnik oboljelih od kuge, bio je jedan od zaštitnika Venecije. Shodno navedenom, kult štovanja sv. Roka ubrzo se rasprostranio i na području Dalmacije. Crkve posvećene sv. Roku obično su se podizale u vrijeme kuge. Nakon velike kuge, 1731. godine u Drnišu je podignuta crkva sv. Roka kako bi se grad zaštitio od nemilosrdne bolesti.¹⁷⁸ Epigrafski natpis na pročelju crkve potvrđuje godinu njene izgradnje kao i glavne pokrovitelje. Na natpisu je uklesan sljedeći natpis: „AEDIFITIUM STRUCTUM CAR FIDELIUM AC SUB ASSISTENTIA ILLMAE DNAE FRANCAE THEODOSIO ET DNAE ANG GILI ANNO DNI MDCCXXXI“¹⁷⁹, tj. u prijevodu: „GRAĐEVINA SAGRAĐENA LJUBAVLJU VJERNIKA I POD POKROVITELJSTVOM VRLO UGLEDNE GOSPOĐE FRANJICE THEODOSIO I GOSPOĐE ANĐELE GILLI. GODINE GOSPODNJE 1731“.¹⁸⁰ Unatoč činjenici kako se na pročelju crkve nalazi uklesani natpis sa 1731. godinom, Kosor ipak iznosi mogućnost kako je crkva mogla biti građena 1732. godine bez argumenata.¹⁸¹ Glavne pokroviteljice crkve – Franjica Theodosio i Anđela Gili bile su očito istaknute ličnosti tadašnjeg Drniša. Naime, obje se više puta navode kao krsne kume u matičnim knjigama župe Drniš u razdoblju prve polovice 18. stoljeća.¹⁸²

Prema crkvenim spisima poznato je kako je drniški kapelan M. Plavšić u vrijeme gradnje crkve sv. Roka krstio nekoliko djece izvan crkve sv. Ante 7. studenog 1731. godine. Već 25. veljače 1732. godine M. Plavšić „krstio je dvoje djece u kapelici Sv. Roka“.¹⁸³

Crkva sv. Roka se u povijesnim dokumentima ponekad spominje kao crkva, a ponekad kao kapelica. Poznato je kako je crkva 1738. godine posjedovala dva oltara – oltar sv. Roka i oltar Gospe od sedam žalosti. Drugi pobočni oltar zabilježen je 1741. godine. U biskupskoj

¹⁷⁷ Badurina, 1979., 513

¹⁷⁸ Zaninović, 1994., 7

¹⁷⁹ Puni tekst glasi: „AEDIFITIUM STRUCTUM CARITATE FIDELIUM AC SUB ASSISTENTIA ILLUSTRISSIMAE DOMINAE FRANCISCAE TEHEODOSIO ET DOMINAE ANGELEAE GILI. ANNO DOMINI MDCCXXXI“, Tomić, 2017., 74

¹⁸⁰ Tomić, 2017., 74

¹⁸¹ Kosor, 1995b, 215

¹⁸² Zaninović, 1994 73

¹⁸³ Zaninović, 1994., 74

vizitaciji iz 1793. godine navodi se kako je crkvice dobro „opskrbljena robom i svetim posuđem“.¹⁸⁴

U prvoj polovici 20. stoljeća, točnije 1938. godine za crkvu sv. Roka u Drnišu bila su naručena dva zvana. Na fotografijama iz fototeke Konzervatorskog odijela u Splitu iz 1970. i 1987. godine vidljivo je kako je crkva sv. Roka imala žbukane dijelove što vjerojatno upućuje na činjenicu kako je crkva prvotno zasigurno bila cijela zažbukana. Crkva je za vrijeme Domovinskog rata opljačkana. Među ukradenim stvarima su bila i crkvena zvana. Po oslobađanju Drniša poduzeti su osnovni građevinski zahvati.¹⁸⁵ U razgovoru s fra Anom Čavkom saznao sam kako je on odmah po dolasku u Drniš krenuo s čišćenjem okoliša oko crkve kako bi se moglo pristupiti crkvi. Uz pomoć drniške mlađarije fra Čavka je prebojao unutrašnjost crkve.¹⁸⁶

Obnova crkve započela je 2010. godine u vrijeme kada je drniški župnik bio fra Božo Morić, a završena je u vrijeme župnika fra Petra Klarića. Prilikom obnove na maloj terasi ispred crkve stavljena je nova ograda, a sama terasa i pristupno stubište na terasu dobilo je novo kameno popločanje. Popločanje terase i stepeništa izvršeno je starim kamenim pločama iz drniške župne crkve Gospe od Ružarija. Betonska preslica zamijenjena je kamenom“ te su nabavljena dva nova crkvena zvana. Manje crkveno zvono, teško 60 kilograma, dar je obitelji pok. drniškog gradonačelnika Ante Dželalije. S obzirom kako je manje zvono dar od obitelji pokojnog gradonačelnika Ante Dželalije ono je posvećeno sv. Ante. Veće zvono, teško 115 kilograma, dar je grada Drniša i posvećeno je zaštitniku grada i titularu crkve – sv. Roku.¹⁸⁷

Obnova interijera crkve obavljena je 2014. godine crkva je značajno promijenjena. Najvjerojatnije zbog činjenice kako se crkva sv. Roka uglavnom koristi samo na blagdan sv. Roka, tijekom obnove su uklonjene pristupne stube koru i sam kor. Uklanjanjem kora iz crkve željelo se prilagoditi prostor crkve održavanja „koncerta tijekom manifestacije drniških ljetnih večeri“. Također, iz crkve sv. Petra i Pavla na Miljevcima su dopremljeni veliki drveni oltar i manji ambon.¹⁸⁸

Crkva sv. Roka smjestila se u podnožju utvrde Gradina. Zahvaljujući neravnom terenu, prilikom gradnje crkve nije poštivana uobičajena orijentacija prema kojoj bi se pročelje trebalo

¹⁸⁴ Kosor, 1995b, 215

¹⁸⁵ Usporedi s: Tomić, 2017., 74

¹⁸⁶ Navedene podatke saznao sam tijekom razgovora s fra Antom Čavkom 25. lipnja 2020.

¹⁸⁷ Tomić, 2019., 23

¹⁸⁸ Tomić, 2019., 24

nalazi na zapadu, a oltar na istoku već se pročelje nalazi na sjeveroistoku, a oltar na jugozapadu. Crkva sv. Roka je jednobrodna, longitudinalna građevina s kvadratnim završetkom, tj. apsidom koja je nešto uža od broda. Pročelje je izvedeno jednostavno. U donjoj zoni nalazi se glavni ulaz u crkvu. U istoj osi s glavnim ulazom smještena je jednostavna rozeta. Rozeta je ostala jedini izvor prirodne svjetlosti u brodu crkve nakon što su dva kvadratna prozora na pročelju crkve zazidana. Iznad rozete nalazi se ploča s posvetnim natpisom, a cijelo pročelje završava s dva zvona na preslicu. Za razliku od glavnog broda, prostor apside osvjetljen je pomoću tri polu kružna prozora koja se nalaze na sjevernom i južnom pročelju crkve te na začelju crkve. Osim glavnog ulaza, u brod se može pristupiti preko sporednog ulaza koji se nalazi na sjevernoj strani pročelja. Vanjska pročelja broda karakterizira nepravilnija izmjena kamenja i fuga u odnosu na vanjska pročelja kvadratne apside koja ima pravilnije, veće kamene blokove. Prostor broda prekriven je dvostrešnim krovom dok je pak apsida prekrivena trostrešnim krovom.

U unutrašnjosti, prostor broda i apside ima drveni strop sa istaknutim paralelnim gredama. Također, oba prostora su popločana mramornim pločama. U trijumfalnom luku crkve koji jasno odvaja prostor broda od prezbiterija nalaze se dvije niše u kojima se nalaze kipovi Bogorodice i sv. Roka.

Prostorom apside dominira veliki drveni hrastov oltar koji je dopremljen iz crkve sv. Petra i Pavla na Miljevcima. Oltar je obećao tadašnji miljevački župnik fra Ivan Maletić, a obećanje je proveo u djelo novi miljevački župnika fra Ivan Vidović. U središtu oltara nalazi se oltarna pala s prikazom sv. Roka i sv. Sebastijana iznad kojih se nalazi Bogorodica s Djetetom.¹⁸⁹ Također, u apsidi se nalaze još drveni ambon i drvena oltarna menza.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Na slici se vidi carnauba kit koji je koristila splitska radionica od 70.-ih godina 20. stoljeća. Uočavaju se raniji preslici (Bruno Bulić?, fra Bernardin Buljević koji je imao radionicu u Gospi od Zdravlja). Sliku je nedavno restaurirala Petra Barać, u privatnoj restauracijskog radionici. Zahvaljujem na podacima dr. sc. Zoraidi Demori Staničić.

¹⁹⁰ Tomić, 2017., 75

CRKVA SV. ROKA – ILUSTRACIJE

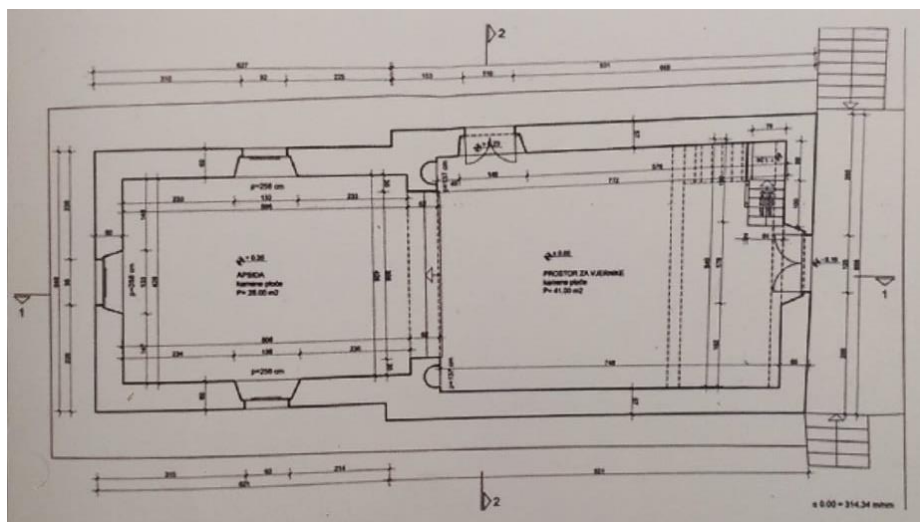
Slika 55. Crkva sv. Roka

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 84763, snimio: Živko Bačić, listopad 1987.)

Slika 56. Sjeverno pročelje crkve sv. Roka

(Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 83474, snimio: Davor Domančić, svibanj 1987.)

Slika 57. Tlocrt crkve sv. Roka iz 2010. godine

(Izvor: Tomić, 2017., 69.)

Slika 58. Svetište crkve sv. Roka prije obnove

(Izvor: Tomić, 2017., 73)

Slika 59. Pogled iz svetišta prema brodu crkve i pjevalištu

(Izvor: Tomić, 2017., 73)

Slika 60. Unutrašnjost crkve sv. Roka u Drnišu

(Snimio: Frane Prpa)

Slika 61. Oltarna pala s prikazom Bogorodice s Djetetom, sv. Roka i sv. Sebastijana

(Snimio: Frane Prpa)

5.3. PROFANA ARHITEKTURA

Sklop kuće Nakić Vojnović predstavlja posebno vrijedni spomenik profane barokne arhitekture u Drnišu. Dubković-Nadalini navodi kako je „portal feudalnog sjedišta Nakić-Vojnović (i kuća sa stražnje strane kompleksa) u gornjem starom gradu, ganutljivo skromno ali veoma skladno izrađen u baroknim linijama – bez ijednog skupocjenog ornamenta, ali finog, toplog izgleda“.¹⁹¹

Kao što je već spomenuto u prethodnim poglavljima, na području Drniša u 18. stoljeću postojao je most s pet lukova koji se u kasnijim dokumentima naziva *Ponte Turco*, tj. Turski most.

Početakom 18. stoljeća u Drnišu se, shodno Justerovoj veduti iz 1708. godine, u podnožju tvrđave uz kanjon rijeke Čikole nalazila gubernatourova kuća, tj. *Casa del gou*.

¹⁹¹ Dubković-Nadalini, 1994., 78.

Valja istaknuti kako se na katastarskoj mapi Drniša iz 18. stoljeća podno tvrđave, uz samu rijeku Čikolu nalazi građevina pravokutnog tlocrta.¹⁹² Prema *Situacijskom planu vodotoka rijeke Čikole, od Turskog mosta do mlina Nakić* iz 1821. godine jasno je kako je riječ o mlinu uz rijeku Čikolu¹⁹³ koji je tada pripadao poznatoj drniškoj obitelji Nakić.¹⁹⁴

Na Justerovoj veduti iz 1708. godine prikazana je *Casa del Gou.*, tj. gouvematourova kuća koja se nalazila ispod tvrđave Gradine u blizini kanjona rijeke Čikole.¹⁹⁵

ILUSTRACIJE – PROFANA ARHITEKTURA

Slika 62. Ulomak Justerove vedute iz 1708. godine s prikazom gouvematourove kuće (F)

(Izvor: Gaurina Zaninović, 2010., 24-25)

¹⁹² HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (17009.-1797.), 129.-131., Drniš, 245/1

¹⁹³ Prema povijesnim izvorima mlinica uz kanjon rijeke Čikole datira još u vrijeme srednjeg vijeka. Prikazana je na katastarskoj mapi iz 18. stoljeća, a prema *Situacijskom planu vodotoka rijeke Čikole, od Turskog mosta do mlina Nakić* iz 1821. godine jasno je kako je mlin u 19. stoljeću, a vjerojatno i prije u 18. stoljeću, pripadao poznatoj drniškoj obitelji Nakić.

¹⁹⁴ HR-DAZD-383 *Situacijski plan vodotoka rijeke Čikole, od Turskog mosta do mlina Nakić* (1821.); *Pianta Situazione d'una parte del Torrente Cicola cioè dal Ponte detto Turco fino ai fù Molini Nakich riguardante li lavori eseguiti nall' anno 1821, 1.7.4.5.* (stara signatura: 245/5)

¹⁹⁵ Vidi slika 62.

6. ZAKLJUČAK

Osmanska i barokne arhitekture grada Drniša još uvijek je nedovoljno, slabo istražena tema u povijesti umjetnosti. Može se reći kako Seid M. Traljić pravi prve značajnije iskorake u proučavanju prethodno navedenih tema. U novije vrijeme posebno značajan doprinos na području osmanske ostavštine na području grada Drniša napravila je Kornelija Jurin Starčevića.

Osmanskim osvajanjem Drniša 1522. godine započinje razdoblje postepenog formiranja temelja značajnih za daljnju budućnost grada. Drniška utvrda praktički je odmah po osvajanju adaptirana, ali podaci o brojčanosti vojne posade 1530. i 1540. godine jasno sugeriraju kako na početku osmanske vladavine, unatoč činjenici što je bio nahija, Drniš nije imao veliko značenje svojim osmanskim vladarima. Uslijed širenja Islama među zatečenim stanovnicima i doseljnjem muslimanskog stanovništva Drniš se postepeno počinje razvijati iz varoši u kasabu te se pozicionira kao važno trgovačko, ali i vjersko središte u 17. stoljeću. Shodno navedenom, uzročno-posljedičnom vezom dolazi i do urbanističkog razvoja grada Drniša. Na svom vrhuncu tijekom osmanske vladavine Drniš će imati relativno razvijenu utvrdu, 5 džamija i 4 minareta, sahat kulu, vodovod, itd. Do sada je bilo poznato kako je na području Drniša u razdoblju osmanske vladavine postojao most, ali nije se znala točna lokacija i izgled. Uvidom u arhivsku građu saznao sam kako se most nalazio između mjesta gdje se potok Radnić ulijeva u rijeku Čikolu i između mjesta današnjeg mosta. Most se u povijesnim izvorima naziva *Ponte Turco* (Turski most), a imao je pet lukova. Izbijanjem Kandijskog rata 1645. godine Drniš se nameće kao jedno od glavnih centara na području sjeverne Dalmacije. Osmanlijama je Drniš služio kao važna polazišna točka za napade na mletački teritorij, a s druge strane Mlečanima je predstavljao iznimno važno strateško mjesto čije bi zauzeće znatno olakšalo ratovanje na ostalim frontima u Dalmaciji. U konačnici, Mlečani su izvršili osvajanje Drniša u veljači 1648. godine kako bi proveli plan osvajanja Klisa. Drniš je u konačnici tijekom Kandijskog rata najviše izgubio. Brojno stanovništvo napustilo je svoja ognjišta, grad je nakon zauzeća u 2., 1648. ostao opljačkan i zapaljen, a Mlečani nisu uspostavili trajnu vlast u Drnišu. U konačnici, zahvaljujući neodlučnoj mletačkoj politici, Osmanlije su ponovno uspostavile svoju vlast u studenom 1670. godine. Osmanska vlast potrajala je sve do 1683. godine kada su Morlaci preuzeli inicijativu i zauzeli Drniš.

Uspostavom Mletačke vlasti u Drnišu dolazi do pravog procvata. Donesena je odluka o nadgradnji utvrde koja će rezultirati fantastičnim bastionskim utvrđenjem. Visovačkim franjevcima je dana džamija Halil-hodže koju su potom, može se reći, kristijanizirali i pretvorili u crkvu Gospe od Zdravlja, odnosno sv. Ante. Slučaj prenamijene džamije Halil-hodže, a

samim time i očuvanja osmanske arhitekture nije bio izoliran u slučaju Drniša. Džamija Šahin-age Terzibalića adaptirana je u crkvu, ali u konačnici je nastradala krajem 18. stoljeća udarom groma. Završetkom mletačko-osmanskih ratova vojni značaj Drniša postepeno opada, ali unatoč tome u 18. stoljeću Mlečani podižu vojarni u konjušnicu. Opadanjem vojnog značaja, uzročno posljedično, dolazi i do postepenog raspadanja drniške utvrde čija će kamena građa lokalnom stanovništvu poslužiti za gradnju okolnih kuća u Drnišu. Za razliku od fortifikacijske arhitekture, sakralna arhitektura u razdoblju 18. stoljeća i 19. stoljeća cvjetala. Godine 1731. izgrađena je treća crkva tada, crkva sv. Roka, a sredinom 19. stoljeća crkva sv. Ante dobila je potrebno proširenje na zapadnom dijelu. Početkom 20. stoljeća zabilježeno je loše stanje crkve sv. Ante koje će dodatno pospješiti uklanjanje olova s kupole tijekom Prvog svjetskog rata. U konačnici, kupola će se srušiti u ožujku 1951. godine, a na mjestu nekadašnje kupole će biti podignut dvostrešni krov. Na starim razglednicama s početka 20. stoljeća jasno je vidljivo kako je tvrđava u Drnišu svedena praktički na ostatke ostataka, a tomu u prilog idu i fotografije iz 1957. godine koje prikazuju tvrđavu na rubu propasti. S obzirom na loše stanje iznimno vrijedne spomeničke baštine, u drugoj polovici 20. stoljeća pokrenuti su konzervatorski radovi koji su obuhvaćali obnovu Građine u dvije (od 1965. do 1970. i od 1987. do 1988.), radove na minaretu (1967.-1968., 1981., 1989.). Konzervatorska obnova osmanske i barokne baštine na području Drniša kulminirala je krajem 80.-ih godina 20. stoljeća kada su pokrenuti radovi na crkvi sv. Ante. Radovi su obuhvaćali cjelovitu obnovu crkve (zamjena krovišta na zapadnom i istočnom produženju, konsolidaciju zvonika, arheološka iskapanja u unutrašnjosti crkve i dr.). Svakako, najimpozantnije ostvarenje konzervatorske obnove bila je faksimilna obnova kupole na crkvi sv. Ante u Drnišu. Nažalost, spomenička baština Drniša nije dugo uživala svoju postkonzervatorsku ljepotu. Uslijed velikosrpske agresije žitelji drniškog kraja su bili prisiljeni napustiti svoja ognjišta i otići u progonstvo dugo četiri godine. Tijekom tog perioda velikosrpski okupator učinio je čitavi niz zločina među kojima je, u ovom kontekstu, važno spomenuti kulturocid. Kulturocid koji se odnosio na pljačkanje, uništavanje, rušenje i paljenje spomeničke baštine u Drnišu. Zvonik sv. Ante miniran je uslijed čega je nastradala i sama crkva i djelo Ivana Meštrovića, brončani kip. sv. Ante, crkva sv. Roka je bila devastirana i popljačkana,... Nakon vojno oslobodilačke akcije Oluja Drniš je napokon oslobođen iz ralja velikosrpskog agresora. Odmah po oslobađanju drniški župnik fra Ante Čavka zasukao je rukave i krenuo na posao. U svega godinu dana u potpunosti je obnovio crkvu sv. Ante, u kratkom vremenu izvršio je potrebne radove na crkvi sv. Roka, itd. Svojim pothvatima, a ima ih puno više nego što je ovdje napisano, fra Ante Čavka uklesao je svoje ime u povijest grada Drniša.

7. LITERATURA

7.1. KNJIGE

Badurina, Anđelko (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Liber : Kršćanska sadašnjost : Institut za povijest umjetnosti, 1979.

Bilić, Darka, *Inženjeri u službi Mletačke Republike : inženjeri i civilna arhitektura u 18. stoljeću u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji*, Split: Književni krug, 2013.

Čelebi, Evlija, *Putopis*, Sarajevo: Svjetlost, 1967.

Čoralić, Lovorka, *Kraljica mora s lagunarnih sprudova : povijest Mletačke Republike*, Samobor: Meridijani, 2004.

Difnik, Franjo, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Split: Književni krug, 1986.

Gaurina, Davor; Zaninović, Joško, *Drniš na starim grafikama, razglednicama i fotografijama*, Drniš: Gradski muzej, 2010.

Holjevac, Željko; Moaćanin, Nenad, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranom novom vijeku*, Zagreb: Leykam international : Barbat, 2007.

Juric, Ante, Gradovi, *Utvrde i sakralni spomenici uz Krku i Čikolu*, Skradin: Matica hrvatska Skradin, 2004.

Jurin Starčević, Kornelija, *Osmanski krajiški prostor : rat i društvo u jadransko-dinarskom zaleđu u 16. i 17. stoljeću : doktorski rad*. Zagreb: Kornelija Jurin Starčević, 2012.

Karač, Zlatko; Žunić, Alen, *Islamska arhitektura i umjetnost u Hrvatskoj : osmanska i suvremena baština = Ottoman and contemporary heritage*, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta, 2018.

Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, Knjiga 2.: Treće doba: Vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301.-1526.)*, Zagreb: Nakladni zavod MH, 1972a

Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, Knjiga 3.: Treće doba: Vladanje kraljeva iz različitih porodica (1301-1526.): (II) Od gubitka Dalmacije do Matije Korvina : (1409.-1457.)*, Zagreb: Nakladni zavod MH, 1972b

Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, Knjiga 5.: Četvrto doba: Vladanje kraljeva iz porodice Habsburga (1527.-1740.)*, Zagreb: Nakladni zavod MH, 1973.

Krasić, Stjepan, *Kandijski rat i oslobođenje Klisa od Turaka godine 1648.*, Klis – Solin: Dalmacija papir Split, 2017.

Mozzati, Luca, *Islamska umjetnost : arhitektura, slikarstvo, kaligrafija, keramika, stakla, tepisi*, Sarajevo; Zagreb : Šahinpašić; Beograd : Karunović, 2010

Novak, Grga, *Prošlost Dalmacije, Knjiga 1. Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*, Split: Marjan tisak, 2004.

Redžić, Husref, *Islamska umjetnost*, Beograd: Jugoslavija; Zagreb: Spektar; Mostar: Prva književna komuna, 1982.

Soldo, Josip (ur.); Šetka, Jeronim (ur.), *Sinjska spomenica 1715.-1965.*, Sinj: Franjevački provincijalat, 1965.

Stanojević, Gligor, *Dalmacija u doba morejskog rata 1684.-1699.*, Beograd : „Vojno delo“, 1962.

Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata: pregled povijesti hrvatskoga naroda 600. – 1526., prvi dio*, Split: Marjan tisak, 2004.

Tomić, Antonia, *Sakralna arhitektura drniškoga i skradinskoga područja u XVIII. stoljeću*, Drniš: Gradski muzej, 2017.

Vrandečić, Josip, *Borba za Jadran u ranom novom vijeku: mletačko-osmanski ratovi u venecijanskoj nuncijaturi*, Split: Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2013.

Vrandečić, Josip, Miroslav Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, Zagreb: Leykam international : Barbat, 2007.

Žmegač, Andrej, *Bastioni jadranske Hrvatske*, Zagreb: Školska knjiga : Institut za povijest umjetnosti, 2009.

7.2. ČLANCI

Čoralić, Lovorka, „Albanska obitelj Kruta i neki njezini zaslužni pojedinci – prilog poznavanju istočnojadranskih komunikacija u ranom novovjekovlju“. U: *Historijski zbornik*, vol. 62, br. 2., Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.

Čoralić, Lovorka, „Zločin ili junaštvo? : Kandijski rat u Dalmaciji prema kronici šibenskog povjesničara Franje Divnića“, U: *Acta Histriae*, vol 10., br. 2., Koper: Grafis trade d.o.o., , 2002., str. 549-570

Dubković-Nadalini, Niko, „Spomenička problematika Dalmatinske zagore“, U: *Ethnologica Dalmatica*, br. 3, 1994., str. 77-79

Fisković, Cvito, „IGNACIJE MACANOVIĆ I NJEGOV KRUG“, U: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 6., br. 1., 1955., str. 198-268

Jurin Starčević, Kornelija, „Islamsko-osmanski gradovi dalmatinskog zaleđa: prilog urbanog razvoja u 16. i 17. stoljeću“, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 38, br. 1., Zagreb, 2006., str. 113-154

Jurin Starčević, Kornelija, „Osmanski Drniš: popisni defteri, narativna vrela i arheološki ostatci kao izvori za (re)interpretaciju osmanske historije u današnjoj Dalmaciji“, U: *Prilozi za orijentalnu filologiju*, vol. 64, 2015., str. 217.-238.

Kosor, fra Karlo, „Drniška krajina za turskoga vladanja“, U: *Povijest Drniške krajine : zbornik povijesnih studija : 1494. – 1940.*, ur. Ante Čavka, Split: Biblioteka Zagora – Drniš, 1995a, str. 103-179

Kosor, fra Karlo, „Drniš pod Venecijom“, U: *Povijest Drniške krajine : zbornik povijesnih studija : 1494. – 1940.*, ur. Ante Čavka, Split: Biblioteka Zagora – Drniš, 1995b, str- 181-248

Kosor, fra Karlo, „Drniš u ogledalu tiska za hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji“, U: *Povijest Drniške krajine : zbornik povijesnih studija : 1494. – 1940.*, ur. Ante Čavka, Split: Biblioteka Zagora – Drniš, 1995c, str. 273-440

Kosor, fra Karlo, „Drniš u ogledalu tiska za hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji“ [posebni otisak], U: *Kačić : zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja = acta Provinciae ss. Redemptoris Ordinis Fratrum Minorum in Croatia*, sv. 8, 1976., str. 105-134

Kužić, Krešimir, „Sudbina kršćanskih i islamskih bogomolja na prosotru Dalmatinske zagore od 1415. do 1717. godine“, U: *Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije*, ur. Mate Matas i Josip Faričić, Zadar: Sveučilište; Split: Kulturni sabor Zagore : Matica hrvatska, 2011., str. 355-374

Raukar, Tomislav, „HRVATSKA NA RAZMEĐU XV. I XVI. STOLJEĆA“, U: *Senjski zbornik*, vol. 17, br. 1., 1990., str. 5-14

Soldo, Josip Ante, „Samostan Majke od Milosti na Visovcu“, U: *Visovački zbornik*, ur. Miroslav Ivić i fra Šime Samac, Split: Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja; Visovac: Franjevački samostan Visovac, 1997.“, str. 29-102

Slukan Altić, Mirela, „Prirodni i kulturni pejzaži Pokrčja u mletačkim katastrima 1709./1711.“, U: *Ekonomska i ekohistorija*, vol. 4., br. 1, 2008. ., str. 104-114

Šprljan, Ivo, „Obnova ratom oštećenih spomenika kulture na području Šibensko-kninske županije“, U: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, vol. 24/25, 1998/1999., Zagreb, str. 189-204

Tomić, Antonia, „Crkva sv. Roka u Drnišu“, U: *Drniški libar*, br. 2., 2019., str. 20.-33.

Traljić, Seid Mustafa, „Drniš šesnaestoga i sedamnaestoga stoljeća“, U: *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, Zadar: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Institut u Zadru, 1972., str. 393-404

Trogrić, Marko, „Visovac u prošlosti“, U: *Visovac : Duhovnost i kultura na Biloj Stini*, ur. dr. sc. Anđelka Galić, prof. dr. sc. Sanja Cvetnić, dr. sc. Antonia Došen, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2019., str. 151-190

Zaninović, Joško, „Sv. Roko – zaštitnik grada Drniša“, U: *Ethnologica Dalmatica*, br. 3., 1994, str. 67-76

Zdravković, Ivan M., „Džamije, minare i tvrđava u Drnišu“, U: *Prilozi za Povijest umjetnosti u Dalmaciji*, br. 10, Split, 1957., str. 190-198

7.3. INTERNETSKI IZVORI

Portal za kulturni turizam - <http://www.kulturni-turizam.com/hrv/home>

Jelčić Stojaković, Matilda, „Jači od mine! Sv. Ante opet među Drnišanima“, *Šibenski*, 9. lipnja 2017., <https://sibenski.slobodnadalmacija.hr/sibenik>

mapire, Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century), <https://mapire.eu/en/>

7.4. ARHIVSKA GRAĐA

7.4.1. DRŽAVNI ARHIV U ZADRU

HR-DAZD-383 Situacijski plan vodotoka rijeke Čikole, od Turskog mosta do mlina Nakić (1821.), Pianta Situazione d'una parte del Torrente Cicola cioè dal Ponte detto Turco fino ai fú Molini Nakich riguardante li lavori eseguiti nall' anno 1821., 1.7.4.5. (stara signatura: 245/5)

HR-DAZD-383 Vodotok rijeke Čikole od Tercibalića do Otavica (1821.), 1.7.4.4. Projekt regulacije rijeke Čikole 1817.

HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-131., Drniš, 245/1

HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-131., Drniš, 245/2

7.5. POPIS USMENIH KAZIVAČA

Fra Ante Čavka

Fra Damir Čikara

Katica Mazalin

8. POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1. Vincenzo Maria Coronelli – Drniš u 17. stoljeću

(Izvor: Vincenzo Maria Coronelli, *Dernis*, preuzeto s: Digitalna zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=566968>)

Slika 2. Sjeverni zid džamije Halil-hodže (Izvor: Zdravković, 1956., 192)

Slika 3. Presjek džamije Halil-hodže (Izvor: Zdravković, 1956., 192)

Slika 4. Trompa s motivom mukarne ili stalaktita (Snimio: Frane Prpa)

Slika 5. Rudolf Alt, *Minaret*, XIX. st., grafika (Izvor: Tomić, 2017., 34)

Slika 6. Minaret s okolinom (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 3962, snimio: Davor Domančić, 2., 1957.)

Slika 7. Minaret s okolinom (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 3958, snimio: Davor Domančić, 2., 1957.)

Slika 8. Radovi na Minaretu 1976. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 20326, snimio: Davor Domančić, 27. lipnja 1967.)

Slika 9. Završetak radova na minaretu 1968. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 20655, 21. veljače 1968.)

Slika 10. Radovi na minaretu 1981. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 52546, snimio: Goran Nikšić, 1981.)

Slika 11. Radovi na minaretu 1989. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 90106, snimio: Božo Vukičević, 21. ožujka 1989.)

Slika 12. Minaret u Drnišu (Snimio: Frane Prpa)

Slika 13. Mletačka katastarska mapa Drniša iz 18. stoljeća (Izvor: HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-1131., Drniš, 245/1)

Slika 14. Mjesto gdje se nalazio Turski most (Izvor: HR-DAZD-383 Vodotok rijeke Čikole od Tercibalića do Otavica (1821.), 1.7.4.4. Projekt regulacije rijeke Čikole 1817.)

Slika 15. Izgled Turskog mosta (Izvor: HR-DAZD-383 Situacijski plan vodotoka rijeke Čikole, od Turskog mosta do mlina Nakić, 1821., Pianta Situazione d'una parte del Torrente

Cicola cioè dal Ponte detto Turco fino ai fù Molini Nakich riguardante li lavori eseguiti nall' anno 1821., 1.7.4.5., stara signatura: 245/5)

Slika 16. Rudolf Alt, *Stara česma u Drnišu (Morlaken verfammelt am brunnen bei Dernic)* sredina XIX. st., grafika (Izvor: Tomić, 2017., 33)

Slika 17. Stara česma ispred franjevačkog samostana u Drnišu (Snimio: Frane Prpa)

Slika 18. Giuseppe Juster, *Drniška utvrda Gradina*, 1708. (Izvor: Tomić, 2017., 35)

Slika 19. Drniška utvrda Gradina, 1716. (Izvor: Tomić, 2017. 35)

Slika 20. Mletački katastar s prikazom utvrde Gradina (HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani (1709.-1797.), 129.-131., Drniš, 245/2)

Slika 21. Tvrđava Gradina na katastarskoj mapi grada Drniša iz 1828. godine (Izvor: mapire, Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century), <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=1797783.9372247236%2C5442942.9203027105%2C1799170.5526909593%2C5443360.935301145>, 17. lipnja 2020.)

Slika 22. Tvrđava Gradina 1957. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 3956, snimio: Davor Domančić, 2., 1957.)

Slika 23. Kružna kula 1956. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 3945, snimio: Davor Domančić, 2., 1956.)

Slika 24. Obnova kružne kule 1966. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 18851, snimio: Davor Domančić, 12., 1966.)

Slika 25. Kružna kula nakon obnove 1967. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 19613, snimio: Davor Domančić, 1967.)

Slika 26. Obodni zid i spojni zid prije rekonstrukcije 1988. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 85763, snimila: Bosiljka Bezić, travanj 1988.)

Slika 27. Obodni zid i spojni zid poslije rekonstrukcije 1988. godine (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 86605, snimila: Bosiljka Bezić, svibanj 1988.)

Slika 28. Inektiranje zidova kružne kule (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 88519, snimio: D. N., 2. 8. 1988.)

Slika 29. Projekt za izgradnju vojarne za konjicu u Sinju i Drnišu, 18. stoljeće (Izvor: Bilić, 2013., 38)

Slika 30. Plan i presjek Mletačke konjušnice u Drnišu (Izvor: Tomić, 2017., 37)

Slika 31. Katastarska mapa Drniša iz 1828. godine s prikazom vojarne (A) i konjušnice (B) (Izvor: mapire, Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century),

https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1798215.4293854735%2C5443501.040687079%2C1798770.175315876%2C5444206.824313546&fbclid=IwAR3mafPCBqhKGHARYtc3PQTbS_cuP678l7OxS23JcS2Nk7IgXJ8i07m2ccc, 26. lipnja 2020.)

Slika 32. Petar Zečević, *Crkva sv. Ante u Drnišu*, oko 1850., akvarel (preuzeto iz: Tomić, 2017., 54)

Slika 33: Fotografija crkve sv. Ante u Drnišu početkom 20. stoljeća (Izvor: Facebook stranica Gradskog muzeja Drniš,

<https://www.facebook.com/531093593632557/photos/a.531345770274006/1973058159436086/?type=3&theater>)

Slika 34. Crkva sv. Ante prije rušenja kupole 1950. godine (original fotografija se nalazi u Franjevačkom samostanu u Sinju; Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 47141, fotografiju je presnimila: Valdivija Brtan 24. veljače 1980.)

Slika 35. Crkva sv. Ante poslije urušavanja kupole sa dvostrešnim krovom (preuzeto iz: Tomić, 2017., 57)

Slika 36. Oltar Presvetog Srca Isusova (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 38667, snimio: Živko Bačić, 28. listopada 1977.)

Slika 37. Oltar Gospe od Zdravlja (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 38669, snimio: Živko Bačić, 28. listopada 1977.)

Slika 38. Crkva sv. Ante (Izvor: Kosor, 1976., 105)

Slika 39. Radovi na faksimilnoj rekonstrukciji kupole crkve sv. Ante u Drnišu (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 90953, snimio: Davor Domančić, 5. srpnja 1989.)

Slika 40. Sadra i glineni ćupovi u JZ pandativu (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 90946, snimio: Božo Vukičević, 11. srpnja 1989.)

- Slika 41. Armatura ferocementene kupole (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br.94196, snimio: Goran Nikšić, 1. veljače 1990.)
- Slika 42. Postavljanje daščane oplata na krov iznad kupole (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br.96657, snimio: Goran Nikšić, 7. lipnja 1990.)
- Slika 43. Ferocementna kupola (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 94009, snimio: Goran Nikšić, 19. veljače 1990.)
- Slika 44. Kupola pokrivena kamenim pločama (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 97093, snimio: Goran Nikšić, 7. rujna 1990.)
- Slika 45. Arheološka iskapanja u unutrašnjosti crkve sv. Ante u Drnišu (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 98689, snimio: Goran Nikšić, 20. studenog 1990.)
- Slika 46. Radovi na krovu iznad zapadnog produžetka crkve sv. Ante (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 90972, snimio: Davor Domančić, 8. srpnja 1989.)
- Slika 47. Radovi na krovu iznad prezbiterija (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 95722, snimio: Goran Nikšić, kolovoz 1989.)
- Slika 48. Ratno oštećenje zvonika (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 116529, kolovoz 1995.)
- Slika 49. Unutrašnjost crkve nakon vojno oslobodilačke akcije Oluja (u donjem dijelu crkve vidi se urušena podna građa i stepenište koje je najvjerojatnije izrađeno tijekom posljednje prijeratne obnove) (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 116654. kolovoz, 1995.)
- Slika 50. Saniranje ratnih oštećenja na crkvi sv. Ante u Drnišu (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 117383, snimio: Davor Domančić, 8. prosinca 1995.)
- Slika 51. Tlocrt crkve sv. Ante u Drnišu (Preuzeto iz: Zdravković, 1956., 193)
- Slika 52. Crkva i zvonik sv. Ante u Drnišu (Snimio: Frane Prpa)
- Slika 53. Ivan Meštrović, *Sv. Ante*, bronca, odljev iz 2017.(snimio: Frane Prpa),
- Slika 54. Ulomak Justerove vedute iz 1708 godine s prikazom tvrđave na kojem se vidi crkva sv. Barbare (Izvor: Gaurina; Zaninović, 2010., 24-25)

Slika 55. Crkva sv. Roka (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 84763, snimio: Živko Bačić, 10., 1987.)

Slika 56. Sjeverno pročelje crkve .sv. Roka (Izvor: Konzervatorski odjel u Splitu, Inv. br. 83474, snimio: Davor Domančić, 5., 1987.)

Slika 57. Tlocrt crkve sv. Roka iz 2010. godine (Izvor: Tomić, 2017., 69)

Slika 58. Svetište crkve sv. Roka prije obnove (Izvor: Tomić, 2017., 73)

Slika 59. Pogled iz svetišta prema brodu crkve i pjevalištu (Izvor: Tomić, 2017., 73)

Slika 60. Unutrašnjost crkve sv. Roka u Drnišu (Snimio: Frane Prpa)

Slika 61. Oltarna pala s prikazom Bogorodice s Djetetom, sv. Roka i sv. Sebastijana (Snimio: Frane Prpa)

Slika 62. Ulomak Justerove vedute iz 1708. godine s prikazom gubernatourove kuće (F) (Izvor: Gaurina Zaninović, 2010., 24-25)

SAŽETAK

Iako je najstariji poznati zapis Drniša zabilježen davne 1494. godine, povijest Drniša pravovaljano se može pratiti tek od vremena pod osmanskom vlašću. Tijekom osmanske vladavine Drniš se postepeno razvio iz varoši u kasabu koja je plijenila pozornost svojim iznimno povoljnim strateškim položajem. U vrijeme osmanske vladavine u Drnišu je došlo do nadogradnje ranije tvrđave, izgradnje 5 džamija s 4 prateća minareta, sahat kule, vodovoda, itd. Među ostalim, u radu su iznesene nove, dosad nepoznate činjenice o položaju i izgledu Turskog mosta koji je imao 5 lukova. Uspostavom mletačke vlasti na području Drniša dolazi do pravog procvata. Utvrda se nadograđuje bastionima, džamije Šahin-age Terzibalića i Halil-hodže su prenamijenjene u crkvu sv. Barbare odnosno crkvu sv. Ante., 1731. godine izgrađena je crkva sv. Roka, u drugoj polovici 18. stoljeća podignute su mletačka vojarna i konjušnica. Kako je vrijeme teklo dio drniške spomeničke baštine se lagano prepuštao zubu vremena. Tako je nekadašnja veličanstvena barokna utvrda u 20. stoljeću svedena na ostatke ostataka, a 1951. kupola crkve sv. Ante se urušava. Iznimno loše stanje osmanske i barokne arhitekture u Drnišu u konačnici je dovelo do čitavog niza konzervatorskih radova u drugoj polovici 20. stoljeća tijekom kojih je izvršena faksimilna obnova kupole sv. Ante, obnova tvrđave Gradina i minareta.

Ključne riječi: Drniš, džamija, minaret, most, barok, Gradina

OTTOMAN AND BAROQUE ARCHITECTURE OF THE TOWN OF DRNIŠ

ABSTRACT

Although the oldest known record of Drniš was recorded back in 1494., the history of Drniš can only be validly traced back to the time under Ottoman rule. During the Ottoman rule, Drniš gradually developed from a borough to a town which captured attention with its extremely favorable strategic position. During the Ottoman rule in Drniš, the previously built fortress was upgraded, five mosques with four accompanying minarets were built, along with a clock tower, a water system, etc. Among other things, this paper presents new, hitherto unknown facts about the position and appearance of the Turkish bridge, which had 5 arches. Prosperity began with the establishment of the Venetian government in the area of Drniš. The fort was upgraded with bastions, the mosques of Šahin-aga Terzibalić and Halil-hodža have been converted into the church of St Barbara – also known as the church of St Anthony, in 1731 the church of St Roch was built, and in the second half of the 18th century Venetian barracks and stables were built. As time went on, part of the Drniš monumental heritage was left to the ravages of time. Thus, the magnificent baroque fortress was reduced to the remains of the remains in the 20th century, and in 1951 the dome of the church of St Anthony collapsed. The extremely poor conditions of Ottoman and Baroque architecture in Drniš ultimately led to a series of conservation works in the second half of the 20th century, during which a facsimile restoration of the dome of St Anthony was done, along with the reconstruction of the Gradina fortress and the minaret.

Key words: Drniš, mosque, minaret, bridge, Baroque, Gradina

ZAHVALA

Zahvaljujem se doc. dr. sc. Korneliji Jurin Starčević koja mi je ustupila svoje iznimno vrijedne radove koje dodatno približavaju sliku urbanog razvoja islamsko-osmanskih gradova, kao i sliku osmanskog Drniša. Zahvaljujem se dr. sc. Zoraidi Demori Staničić na podacima vezanim uz restauraciju oltarne pale u crkvi sv. Roka u Drnišu. Zahvaljujem se kustosici Gradskog muzeja Drniš Antoniji Tomić na uvijek srdačnoj pomoći. Također, hvala drniškom župniku fra Damiru Čikari na pomoći pri identifikaciji pojedinih skulptura u crkvi sv. Ante u Drnišu.

Posebna zahvala ide istinskim drnišankama Katici i Mariji Mazalin koje su uvijek spremne pomoći te bivšem drniškom župniku fra Anti Čavki na pomoći u rekonstrukciji poslijeratne obnove drniške sakralne arhitekture kao i na iznimnom doprinosu u proučavanju važnih povijesnih tema drniškog kraja.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja **Frane Prpa**, kao pristupnik za stjecanje zvanja sveučilišnog prvostupnika **Povijesti i Povijesti umjetnosti**, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 15. srpnja 2020.

Potpis

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOGA RADA U DIGITALNI REPOZITORIJ
FILOZOFSKOGA FAKULTETA U SPLITU**

Student/Studentica: Frane Prpa

Naslov rada: Osmanska i barokna arhitektura grada Drniša

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest umjetnosti

Vrsta rada: Završni rad

Mentorica rada: prof. dr. sc. Ivana Prijatelj Pavičić

Članovi Povjerenstva (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime):

doc. dr. sc. Dalibor Prančević

red. prof. u trajnom zvanju dr. sc. Ivana Prijatelj Pavičić

predavačica prof. Kristina Babić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor predanoga završnoga diplomskoga rada i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) u otvorenom pristupu

b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a

c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 mjeseci / 12 mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemu ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 15. srpnja 2020.

Potpis studenta:

